

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Umek

Opredelevanje družine v pravnih dokumentih in šolskih učbenikih v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Umek

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Opredelevanje družine v pravnih dokumentih in šolskih učbenikih v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Vame so vlivali moč in mi namenili ogromno spodbudnih besed – iskrena hvala mojim staršem, sestri, mojemu partnerju ter najinemu sinu, da so mi ves čas šolanja stali ob strani in mi omogočili, da uspešno dokončam svoj študij. Najlepše se zahvaljujem tudi svakinji, ki je v času pisanja magistrske naloge velikokrat pazila na mojega otroka.

Posebna zahvala tudi moji mentorici, ki mi je s svojimi nasveti močno pomagala, da je ta magistrska naloga dobila svojo končno podobo.

Opredelitev družine v pravnih besedilih in šolskih učbenikih v Sloveniji

Vse več vprašanj se v stroki in javnosti v zadnjih dveh desetletjih poraja okoli definicije družine. Srečujemo se z nešteti nasprotujočimi mnenji tako širše javnosti, medijev kot tudi posameznikov o tem, kaj je sploh družina in kaj ni; kdo so člani družine in kdo ne; ali je normalna zgolj ena vrsta oz. oblika družine; kdo so tisti, ki oblikujejo definicije; katere oblike družinskega načina življenja so diskriminirane in kdo so glavni »krivci« za to. O čem torej govorimo, ko govorimo o družini? Kako nam na to vprašanje lahko odgovorijo otroci v šoli in kako na to odgovarjajo pravna besedila? Lahko govorimo o povezanosti med tema dvema poloma? So se avtorji učbenikov v Republiki Sloveniji opirali na pravna besedila? Pojavljajo pa se tudi številne polemike o tem, kako sestaviti oz. predstaviti takšno definicijo družine, ki bi upoštevala današnji pluralizem družinskih oblik, in ki bi lahko bila priznana tako v pravnih besedilih kot tudi v didaktičnih sredstvih, ki so dostopna že najmlajšim prebivalcem Republike Slovenije.

Ključne besede: družina, definicija, pravna besedila, učbenik, pluralizem.

Definition of a family in legal texts and school books in Slovenia

In the last two decades more and more questions in public and in profession rises around the definition of a family. When we talk about issue, what even is family and what not, we are meeting with innumerable conflicting opinions – in public, media and also every individual; who are the members of a family and who are not; can we say that just one kind or form of a family is »normal«; who shapes the definitions; which forms of a family life are discriminated and who is responsible for that. What are we talking about, when we speak about family? How can children in school answer this question and how legal texts? Can we talk about connection between this two poles? Did the authors of a textbooks in Slovenia lean on legal texts? A lot polemics are also appering about question, how to compose and represent such definition of a family, that will include todays pluralism of a family forms and which would be renown as in formal text as in didactic accessories, that are accessible for the youngest residents of Slovenian Republic.

Key words: family, definition, legal texts, textbook, pluralism.

KAZALO

1	UVOD	6
2	SPREMEMBE NA PODROČJU DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA	8
3	TEŽAVE Z DEFINICIJO DRUŽINE	11
4	SLOVENSKA DRUŽINSKA ZAKONODAJA SKOZI ZGODOVINO	14
4.1	Obdobje od leta 1972 do 1991	14
4.2	Družinska zakonodaja po letu 1991	15
5	DRUŽINSKI ZAKONIK	17
6	ŠOLSKI SISTEM NA SLOVENSLEM MED LETOMA 1981 IN 1990	18
6.1	Osnovnošolsko izobraževanje	18
6.2	Srednješolsko izobraževanje.....	19
7	ŠOLSKI SISTEM NA SLOVENSLEM OKOLI LETA 1991	20
7.1	Osnovnošolsko izobraževanje	20
7.2	Srednješolsko izobraževanje (gimnazijski program).....	22
8	ANALIZA DEFINICIJ DRUŽINE V UČBENIKIH, KI SO JIH UPORABLJALI V OSNOVNOŠOLSKEM IZOBRAŽEVANJU V ČASU OSAMOSVAJANJA SLOVENIJE .	23
9	ANALIZA GIMNAZIJSKIH UČBENIKOV V ČASU OSAMOSVAJANJA SLOVENIJE.....	31
10	ANALIZA IN PRIMERJAVA DEFINICIJ DRUŽINE V SLOVENSLEM POLITIČNEM SISTEMU IN ŠOLSKIH UČBENIKIH OKOLI LETA 1991	36
11	DANAŠNJI SLOVENSKI ŠOLSKI SISTEM	40
11.1	Osnovnošolsko izobraževanje	40
11.2	Srednješolsko izobraževanje.....	42
12	ANALIZA DANAŠNJIH OSNOVNOŠOLSKIH UČBENIKOV	43
13	ANALIZA DANAŠNJIH GIMNAZIJSKIH UČBENIKOV	47
14	ANALIZA IN PRIMERJAVA DEFINICIJ DRUŽINE V DANAŠNJIH UČBENIKIH S PRAVNO-NORMATIVNIMI BESEDILI V REPUBLIKI SLOVENIJI.....	50
15	UREJENOST DRUŽINSKEGA PRAVA OZIROMA ISTOSPOLNIH PARTNERSTEV V NEKATERIH OSTALIH EVROPSKIH DRŽAVAH.....	54
16	ZAKLJUČEK.....	58
17	LITERATURA.....	60

1 UVOD

Glede na pravno urejenost posamezne države lahko na eni strani uveljavljamo svoje pravice in na drugi strani tudi izpolnjujemo svoje državljske dolžnosti. Ker nam dinamika današnjega načina življenja omogoča vključevanje v številne družbene skupine, je pravna podlaga države, v kateri živimo, izrednega pomena za doseganje lastnih ciljev, potreb in želja. Med družbene skupine, v katere se nenehno vključujemo, spada tudi družina. V različne oblike družinskega življenja smo vključeni vsi – tako že ob rojstvu vsi postanemo del vsaj ene družbene skupine – vsi smo »akterji« pluralizacije družinskih oblik.

Dejstvo je, da ni od nas odvisno, v kateri pravni sistem se bomo rodili – torej ni naša odločitev, v kateri državi se bomo rodili in kateri pravni sistem bomo s tem prevzeli. Skupaj s pravnim sistemom tako prevzamemo tudi pravne akte države, ki so na nek način tudi smernice naših življenj. V svoji magistrski nalogi se bom dotaknila slovenskega pravnega sistema. Raziskovala bom, kako, na kakšen način je v naših pravnih aktih definirana družina, kaj definicija zajema, kdo sestavlja družino, kateri člani imajo določene pravice in kateri ne, kdo ne sodi v definicijo družinskega življenja ipd.

Ko smo v začetku leta 2014 spremljali razvpite polemike o opredeljevanju družine ob aktualnih dogodkih v sosednji Hrvaški, so na plan privreli tudi spomini na naše odzive na predlog o spremembah Družinskega zakonika, kateri je bil pod velikim vprašanjem leta 2012. Mnenja, kaj družina je in kaj ni, so seveda bila vedno različna. Težko je določiti takšno definicijo družine, ki bi »ugajala« celotni današnji družbi, ki je ravno tako pluralizirana, kot se ta pojav odraža tudi v različnih oblikah družinskega življenja.

Ker bi rada našla odgovore, kje lahko najdem definicije družine ter predvsem, zakaj so opredelitve družine takšne kot so, se bom v svoji magistrski nalogi najprej posvetila obdobju preden je Slovenija postala samostojna država (torej nekje okoli leta 1990). Odgovore bom skušala najti v tedanjem pravnem sistemu, za primerjavo pa bom pregledala še šolske učbenike za osnovnošolce in srednješolce, ki so jih uporabljali v istem časovnem obdobju, torej okoli leta 1990. Nato pa bom analizirala še akte današnjega pravnega sistema v Republiki Sloveniji ter učbenike, ki jih danes uporabljajo učenci in dijaki osnovnih in srednjih šol, oziroma v času razvitih polemik (ne)sprejetja Družinskega zakonika.

Torej, raziskovala bom, ali se in kako, v nekaterih najpomembnejših pravnih in normativnih besedilih na eni strani in v osnovnošolskih ter srednješolskih učbenikih na drugi strani, odraža

pluralizacija družinskih oblik. S tem mislim na proces, ki ga številne avtorice razumejo kot najpomembnejše dogajanje na področju sodobnega družinskega življenja (Švab 2001, Rener in druge 2006, Ule in Kuhar 2003). Pluralizacija družin in načinov družinskega življenja od nas zahteva najsodobnejše razumevanje - bolj inkluzivno in manj diskriminatorno razumevanje, kar pa nikakor ni enostavno, saj se je ob polemikah o novi družinski zakonodaji prav to področje (razumevanja in definiranja družine) pojavljalo kot eno najbolj spornih področij. Zdi se, da so definicije in opredelitve družin »krivci« za diskriminiranje nekaterih oblik družin in ravno to je razlog, da želim poiskati in reflektirati opredelitve, ki bodisi izključujejo ali vključujejo vse realno obstoječe oblike družinskega življenja.

Na to, s kakšnimi definicijami so se oz. se še danes srečujejo učenci in dijaki osnovnih in srednjih šol, najverjetneje vpliva več dejavnikov. Na kaj so se opirali avtorji posameznih učbenikov? So imeli za svoje definicije pravno podlago ali gre zgolj za avtorjevo osebno razumevanje družine? In ne nazadnje: je pravno razumevanje družine enovito, ali je enako v različnih dokumentih in ali v pravni stroki obstajajo različna razumevanja in interpretacije družine?

V izhodišču mojega proučevanja bo definicija družine, kot jo opredeljuje zdaj veljavni Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih iz leta 1976: »Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo« (ZZZDR, 2. čl.). Zupančič in drugi (2009) pojem družine v predlogu DZ razumejo nekoliko širše kot je le-ta definirana v 2. členu ZZZDR in sicer lahko k družini štejemo tudi nekatere »skupnosti življenja otroka z odraslo osebo (ki ni njegov roditelj ali posvojitelj), če ta trajno skrbi za otroka in ima po zakonu do otroka vsaj nekatere pomembnejše dolžnosti in pravice, ki jih imajo sicer starši v okviru starševske skrbi« (Zupančič in drugi 2009, 16-17). Ustava Republike Slovenije »definira« družino v 53. členu, skozi katerega izredno težko določimo, ali taka definicija ustreza pogoju inkluzivnosti opredeljevanja družin. »Družino ustvarjajo otroci! Kjer koli se rodijo otroci in živita skupaj najmanj dve generaciji ljudi, ki so krvno ali tesno življenjsko povezani (tudi posvojitve), lahko govorimo o družini« (Bergant v Zlatoper 2008, 1). Da se razumevanje družine in načinov družinskega življenja konstantno spreminja, lahko razumemo tudi skozi proces deinstucionaliziranja družine, kar pomeni, da se zmanjšuje pomen zakona in družine kot institucije (Ule in Kuhar 2003, 53). »Binarno razumevanje starševstva (oče in mati) se razširja (staršev je lahko več), vzpostavljajo se nova razmerja med biološkimi in socialnimi starši, med starši in prijatelji, bivšimi partnerji ter izvornimi družinami« (Donovan v Rener in drugi 2008, 63). Nenehne spremembe v definiranju družine lahko spremljamo tudi v

osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju, kjer se avtorji učbenikov odločajo za različne opredelitve, od katerih nekatere bolj, nekatere manj, sledijo pluralizmu družinskih oblik (Umek 2012).

Raziskovalna vprašanja so:

1. Ali se je in kako v obdobju od osamosvojitve Slovenije do danes spreminjalo razumevanje družine v pravnih in normativnih besedilih?
2. Kako se je v istem obdobju razumevanje družine spreminjalo v učbenikih in didaktičnem gradivu v osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju?
3. Kako (če sploh) sta opredelitev družine in načinov družinskega življenja v učbenikih in pravnih dokumentih povezani?

Za lažje razumevanje bom v začetku svoje magistrske naloge najprej predstavila nekaj osnovnih dejstev, nekaj osnovnih sprememb, ki so se dogajale na področju družine in družinskega načina življenja v Sloveniji ter kakšne težave nam povzroča sama definicija družine. Čez zgodovinski pregled družinske zakonodaje bom dobila prve odgovore na to, kakšen je bil nekoč v pravnih in normativnih besedilih pomen družine. Nato bom v nekoliko širši okvir postavila celoten šolski sistem okoli leta 1990 (tako osnovnošolski kot srednješolski) - zgolj za lažjo predstavo o (ne)povezanosti pravnih aktov Slovenije in šolskega sistema pri nas – v povezavi z opredelitvijo družin in družinskega načina življenja . Nato bom analizirala definicije družin v pravnih aktih na eni strani in v šolskih učbenikih na drugi strani (tako okoli leta 1990 kot tudi tiste, ki jih šolajoča mladina uporablja danes). Našo družinsko zakonodajo bom nato primerjala še z nekaterimi drugimi evropskimi državami.

2 SPREMEMBE NA PODROČJU DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

Zlasti požigalniški način obdelave zemlje je zahteval večjo skupnost ljudi. Slovani so živeli v zadrugah, ki so štejele po več deset ljudi, tudi sto in še čez. Zadruga je veledružina, v kateri so si moški člani krvno sorodni. Vsaka zadruga je imela sredi prvega tisočletja po Kr. kvečjemu šele v užitek podeljeno obdelovalno zemljo, gozdovi, pašniki in vode pa so bili še docela skupna last skupna last vsega rodu, ki so ga sestavljale tesno med seboj povezane zadruge. Rodovi so se povezovali v bratstva in ta v plemena (Inzko 1991, 11).

Navidezno so se spremembe na področju družinskega življenja pred osamosvojitvijo Slovenije dogajale predvsem v procesu demokratizacije družinskih odnosov – položaj matere oz. žene. Od podrejenega položaja so ženske postopoma prehajale v bolj enakovreden položaj v primerjavi z moškimi. Kako se je spreminjal položaj ženske, tako se je spreminjal tudi položaj moškega. V družinskih odnosih to pomeni, da je nadrejen položaj patriarha, ki je nekoč v svojih rokah držal moč odločanja, je postopoma izgubljal svoj vsemogočni položaj in moškim odpiral nove razsežnosti družinskega življenja. S spreminjanjem položaja žensk se tudi v družini odgovornost in zaščitniška funkcija bolj enakomerno prerazporedita med oba spola. V procesu demokracije družinske vloge več niso tako ostro deljene kot so bile nekoč, saj se vlogi očeta in matere komplementarno dopolnjujeta (Kranjc 1986, 13).

Proces demokratizacije spreminja tudi položaj otrok, saj postajajo vedno bolj enakovredni člani družinskega življenja. Trditev, da je v tem stoletju otrok v centru pozornosti, drži vsaj za nekatere družine. Za otroke je pomembno, da še vedno naredijo to, kar starši menijo, da je dobro za njih. Način medsebojnega komuniciranja med starši in otroki postaja bolj spoštljiv, saj se upoštevajo vse otrokove osebnosti in posebnosti (Kranjc 1986, 14).

Večina strokovnjakov iz časa pred osamosvojitvijo Slovenije meni, da ima družina naslednje funkcije:

- čustvena povezanost med člani družine, ki je pomembno področje socializacije otrok,
- družina zagotavlja stanovitnost odraslim članom družine,
- družina je mreža, v kateri se razvija osebnost otroka in odraslih,
- družina je skupnost, v kateri se »skladišči« kultura,
- družina rešuje posameznika pred naraščajočo krizno sestavljenostjo birokratske esistence,
- družina lahko zaščiti psihološki profil vsakega povsem osebnega življenja (Kranjc 1986, 63).

Na samo v Sloveniji, temveč povsod v zahodnih družbah, se lahko danes ob pojmovanju družinskega življenja naletimo na podobne spremembe. Število porok se manjša, povečuje se število razvez, narašča pa tudi število reorganiziranih družin. Večina sociologov te spremembe povezuje predvsem s procesom individualizacije, ki povzroča razpad nekaterih tradicionalnih kategorij – razpad razreda, statusa in družine. Slednja naj bi postala prostor »žongliranja, kjer se posamezniki odločajo med lastnimi ambicijami, poklicnimi zahtevami,

izobraževalnimi pritiski, zadolžitvami v zvezi z otroki in gospodinjsko monotomijo« (Beck, Beck-Gernsheim v Goričan 2009, 123).

Pojem družine v Sloveniji pravno opredeljuje 2. člen zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, Ur. l. RS, 69/2004), in sicer kot življenjsko skupnost raznospolnih staršev in otrok. Življenjska skupnost brez otroka ni družina, četudi gre za zakonsko zvezo ali zunajzakonsko skupnost. Družino sestavlja tudi otrok, ki živi z enim roditeljem ali posvojiteljem oz. odraslo osebo, ki zanj skrbi in ima po zakonu pravice in obveznosti do otroka (Goričan 2009, 123).

Takšna definicija družine torej ne zajema današnjega pluralizma družinskih oblik, lahko rečemo, da je kar precej diskriminatorna. Sociologi si zato že nekaj časa prizadevajo najti ustrežnejšo definicijo, ki bi sledila raznovrstnosti sodobnih načinov družinskega življenja. Eden izmed aktualnih predlogov je naslednji – namesto ednine (družina) lahko uporabljamo množino (družine). Roseneil (2005) predlaga, naj se družina neha uporabljati kot samostalnik temveč kot pridevnik, npr. družinske prakse. Še vedno pa na tem mestu ostaja vprašanje ideološkega konstruiranja (Rener v Goričan 2009, 124).

Če si za vzgled vzamemo Resolucijo o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji iz leta 1993, lahko pri podrobnejši analizi ugotovimo, da definiranje družine ohranja veliko ideoloških argumentacij, ki ponovno dajejo prednost enemu samemu modelu družine in sicer sodobni jedrni družini (Švab v Goričan 2009, 124).

Družina predstavlja življenjsko skupnost staršev in otrok. Predstavlja primarni socialni prostor, ki daje optimalne možnosti za emocionalni in socialni razvoj otrok, obenem pa nosi tudi odgovornost za njihovo blaginjo. Poleg tega pa ima tudi pomembno vlogo pri ohranjanju kohezije družbe in kot pomembna proizvodna in potrošniška enota vpliva tudi na gospodarski razvoj družbe.

Za družino štejemo tudi vse življenjske skupnosti otrok in odraslih oseb, ki trajno skrbijo zanje: stari starši in vnuki, rejniki in rejenci, skrbniki in otroci pod skrbništvom. Subjekt predlagane družinske politike pa predstavljajo poleg družin tudi pari oz. žene, ki pričakujejo otroke.

S pojmom družinske politike torej označujemo celoto socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, znanstvenih, fiskalnih in drugih ukrepov, ki jih določen politično-

administrativni sistem izvaja, da bi posredno ali neposredno vplival na življenjske pogoje družin oz. njenih članov, njihov nastanek in razvoj.

V širšem pomenu pa pomeni družinska politika tudi vključitev družinske dimenzije v socialno, kulturno, ekonomsko, urbanistično, ekološko in druge politike, pri katerih je družina posredni subjekt posameznih ukrepov. V okviru družinske politike je treba te ukrepe spremljati, preučevati ter do določene mere tudi koordinirati (Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji 1993).

Ponovno lahko v enem izmed pravnih aktov v Sloveniji opazimo, da takšno opredeljevanje družine ne zajema pluralizma družinskih oblik, torej ne gre za popolnoma inkluzivno definicijo družine, saj je do nekaterih oblik precej diskriminatorna (npr. do istospolnih družin). Še vedno se poraja vprašanje, kje najti definicijo družine, ki bi v celoti zajemala pluralizem družinskega načina življenja. Lahko takšno definicijo najdemo v katerih drugih pravnih aktih Republike Slovenije ali mogoče v katerem izmed šolskih učbenikov, ki jih bom preučevala v svoji magistrski nalogi?

Danes so dogajanja na področju okoli klasične moderne družine precej pretresla vsebino in obliko zasebnega življenja. Seksualnost več ne vodi zgolj v reprodukcijo, temveč se ta dva pojma precej ločujeta od časov klasične moderne. Ob klasični jedrni družini se tako uveljavljajo številne družinske oblike; enostarševske, reorganizirane, razširjene, ki jih politična besedila več ne prepoznavajo kot »nepopolne« družinske oblike. Vedno bolj in bolj se (zraven biološkega starševstva) uveljavlja tudi socialno starševstvo. Na področju izobraževanja in zaposlitve so si ženske skozi zgodovino pridobile številne nove pravice, ki jih prej niso imele. Skladno s tem pa družina izgublja pomen ekonomske skupnosti, saj postaja vse bolj socialno-empativna skupnost. Mladi na zelo različne načine prehajajo v partnersko skupnost in v oblikovanje svoje lastne družine, prehodi med različnimi življenjskimi obdobji niso več vnaprej usmerjeni, ritualizirani, kolektivni, ampak so vedno bolj individualizirani (Ule in Kuhar 2003, 49).

3 TEŽAVE Z DEFINICIJO DRUŽINE

Besedo »družina« nekateri uporabljajo kot da bi imela en sam splošno uveljavljen pomen. Številni si pod to besedo predstavljajo heteroseksualne starše z dvema otrokoma (torej družina, ki ima zgolj enega otroka, ni družina?), ki uživajo in živijo v blaženi družinski sreči,

nekje v ozadju pa lahko opazujemo tudi ljubeče stare starše. Po nekem splošnem prepričanju so takšne družine »normalne«, čeprav je stvarnost povsem drugačna. Seznanjamo se z zelo različnimi družinami, na primer z neporočenimi pari, starši samohranilci, znova združenimi družinami prej ločenih staršev, pari brez otrok, komunami in homoseksualnimi pari obeh spolov z otroki (Asen 1998, 9).

Družina ni zgolj biološka struktura, ampak je tudi temelj socialnega življenja in socialnih odnosov – kot pogosto pravijo, je osnovna celica družbe. Družina je po svetu zelo razširjen in povsod razpoznaven pojem, saj naj ne bi obstajala družba, ki ne bi prepoznala in predpostavljala družine in družinskega življenja. Vsaka družba pojmuje družino kot nekaj samoumevnega – kot samoumevno socialno in moralno normo. To naj bi veljalo za najbolj elementarne družbe z zelo razvejanimi in včasih že kar kaotičnimi socialnimi odnosi ter institucijami. Kakor sam človek ni zgolj biološko in socialno bitje, tudi družina ni samo biološka in socialna skupnost (Musek 1995, 128). Kaj torej je družina? Zakaj je pomembna definicija le-te?

Definicija družine je pomembna zato, ker predstavlja neke vrste »družbeni napotek in diagnozo« na eni strani in ker je hkrati odraz ideoloških predstav in socialno političnega delovanja neke države. Torej, kar je v določeni družbi večinsko sprejeto kot normativno, je običajno tudi nagrajeno s socialno političnimi ukrepi in obratno – kar ni moralno, nima »nagrade« (Rener in druge 2006, 14).

Ravno iz tega nekoliko širšega družbenega konteksta lahko razberemo tudi kako deluje družina, kako je definicija le-te izrednega pomena za njeno delovanje. Z drugimi besedami – kar je v družbi sprejeto kot nekaj »normalnega«, bo imelo tudi več pravic, tako socialnih kot tudi političnih. Toda kakšna oblika družine je normalna? Kdo nam zapoveduje kaj družina je in kaj ni? Današnji svet naj bi strmел k enakopravnosti vseh oblik družine. Toda kje je ta enakopravnost vidna v definicijah družin, ki jih lahko opazujemo skozi naše življenje? Obstaja kje definicija, ki bi v pojem družine umestila tudi dva istospolna partnerja z otrokom? Zato menim, da je v Sloveniji potrebna celovita sprememba definicije družine, stroka mora najti definicijo, ki bo v celoti nediskriminatorna.

Res je, da je tako definicijo mogoče nekoliko utopično pričakovati. Menim pa, četudi bi našli takšno definicijo družine, ki bi zajemala ves današnji pluralizem družinskih oblik, da bi težko dosegli strinjanje celotne družbe s tovrstno definicijo.

Kako torej oblikovati takšno definicijo (tipologijo) družin, ki bo:

- **Razlikovalna (distinktivna)**, ki bo torej zajemala tiste bistvene dimenzije družin, ki družine konstituirajo in hkrati razločujejo od podobnih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kot so gospodinjstvo ali partnerstvo (zakonska zveza);
- **Inkluzivna (nediskriminatorna)**, ki bi zajela vse tiste oblike in načine družinskega življenja, ki se realno pojavljajo, ter med njimi ne bi razlikovala na podlagi ideoloških sodb (npr. družine istospolnih partnerjev, ki so le izjemoma priznane kot legitimna in legalna družinska oblika);
- **Operativna (socialnopolitično, statistično in raziskovalno operacionalna)**, ki bo torej učinkovita, tako da jo bo mogoče uporabljati v državnoadministrativnem in raziskovalnoinformacijskem delu (Rener in druge 2006, 15).

Socioloških definicij družine je ogromno. Med sabo se precej razlikujejo, vendar je pri večini definicij poudarek na dvogeneracijski skupnosti in družbeni instituciji, ki skrbi za otroka/e. Takšna splošna definicija po mojem mnenju v kar veliki meri vključuje pluralizem družinskih oblik. Približno takšni definiciji se je precej približala skupina strokovnjakov OZN, ki so v pripravah na mednarodno leto družino poskušali oblikovati definicijo družine, ki bi bila kar najbolj inkluzivna (sprejemajoča) in kar najmanj diskriminatorna. Njihova naloga je bila vse prej kot enostavna, saj se moramo v prvi vrsti zavedati dejstva, da se družine med seboj razlikujejo že znotraj vsake družbe in kulture, kaj šele medkulturno. Definicija OZN se tako glasi: družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic (Family v Rener in druge 2006, 16). Prvi del definicije nam razkriva, da je skrb za otroka edini zares konstitutivni element definicije in hkrati tudi element, ki družine razlikuje od partnerskih zvez, zakonske zveze, gospodinjstva in sorodstva, v katerih starševsko razmerje ni niti nujno. Drugi del te definicije je očitno »politični kompromisni sporazum« z državami članicami. Lahko bi rekla, da je takšna definicija, kot jo podaja OZN zares inkluzivna, saj vključuje tudi takšne družinske oblike, ki jih zahodna kultura ne pozna ali jih celo izrecno prepoveduje (npr. poligamija). Njena šibka točka pa je raziskovalnost statistična operativnost. Na tej osnovi je OZN predlagala tudi naslednjo tipologijo družin (Rener in druge 2006, 16–17):

- **Jedrne družine:** biološke in socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine (odselitev odraslih otrok od staršev se šteje kot prehod iz biološke v socialno jedrno družino)

- **Razširjene družine:** tri- in večgeneracijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske razširjene družine
- **Reorganizirane družine:** dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih in reorganizirane družine istospolnih partnerjev (Cseh-Szombathy v Renner in druge 2006, 17).

Obstaja še vrsto drugih tipologij družin, odvisno od tega, kako različni strokovnjaki, ki podajajo definicije, razumejo ta pojem ter na čem temeljijo njihove definicije.

4 SLOVENSKA DRUŽINSKA ZAKONODAJA SKOZI ZGODOVINO

Današnja slovenska družinska zakonodaja je rezultat raznolikih zgodovinskih in družbenih okoliščin ter seveda tudi številnih sprememb, izboljšav in razvoja na tem področju. Družinska politika novonastale države Slovenije leta 1991 je prevzela številne akte in zakone družinske politike bivše skupne države SFR Jugoslavije, vendar vsebuje tudi nekatere sodobnejše koncepte obravnavanja družinskega življenja. Že prej omenjena Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (1993) je temelj današnje družinske politike v Sloveniji. Resolucija sicer izpostavlja pluralnost družinskih oblik in priznava raznolikost družin kot subjektov družinske politike, se zavzema za spolno enakost, čeprav je zastavljena na način, ki še vedno daje implicitno prednost enemu družinskemu modelu – moderni nuklearni družini. Osnovo družinske zakonodaje, kot jo poznamo danes predstavlja leta 1991 sprejeta ustava, nanjo pa so močno vplivale tudi mednarodne konvencije s tega področja (Renner in druge 2006, 47–48).

4.1 Obdobje od leta 1972 do 1991

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji je po letu 1972 pa vse do leta 1991, torej do osamosvojitve Slovenije, družinska politika temeljila na načelih zvezne Ustave SFR Jugoslavije in Ustave SR Slovenije iz leta 1974. Temeljna načela teh dveh ustav, ki so se nanašale na družino, so bila naslednja:

- *Mati in otrok uživata posebno družbeno varstvo;*
- *Mladoletniki, za katere ne skrbijo starši, in druge osebe, ki ne morejo same skrbeti zase in za varstvo svojih pravic in interesov uživajo posebno družbeno varstvo;*
- *Družina uživa posebno varstvo;*

- *Zakonsko zvezo in pravna razmerja v zakonski zvezi in družini ureja zakon;*
- *Otroci, rojeni izven zakonske zveze, imajo enake pravice in dolžnosti kot otroci, rojeni v zakonski zvezi;*
- *Pravica človeka je, da svobodno odloča o rojstvih otrok, ta pravica se lahko omeji samo iz zdravstvenih razlogov (Rener in druge 2006, 54).*

Ustava Socialistične republike Slovenije je poleg zgoraj navedenih načel še dodatno določala, da se: »Zakonska zveza veljavno sklepa s svobodno privolitvijo oseb, ki jo sklepata pred pristojnim organom in da imajo starši pravico in dolžnost skrbeti za vzrejo in vzgojo svojih otrok ter da so otroci dolžni skrbeti za svoje starše, če jim je pomoč potrebna« (Rener in druge 2006, 54).

Leta 1972 je zakonsko urejanje družinskih razmerij prešlo v pristojnost posameznih republik. V republiki Sloveniji je tako temeljni vir družinskega prava postal Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki je bil sprejet leta 1976, v veljavo pa je vstopil z naslednjim koledarskim letom, torej leta 1977. Posamezna področja družinske politike so bila urejena v naslednja poglavja: zakonsko pravo, otroško oz. roditeljsko pravo, posvojitve, predpisi o rejništvu, skrbniško pravo ter načrtovanje družine. Zakon o zdravstvenih ukrepih pri izvrševanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvih otrok (1977) izpostavi splav kot sredstvo za načrtovanje družine, enako vsem ostalim sredstvom regulacije rojstev. Prekinitev nosečnosti je torej na podlagi tega zakona osnovna človeška pravica in se lahko izvede na zahtevo ženske (Rener in druge 2006, 56).

Lahko rečemo, da so v obdobju Socialistične federativne republike Jugoslavije precej »suhoparili« z definicijo družine, saj se skozi takšna temeljna načela, ki se nanašajo na družino, ne odraža pluralizem družinskih oblik. Zdi se, da je za osnovno celico oz. jedrno družino preferirana skupnost matere z otrokom. Kje so zajete vse ostale oblike družinskega načina življenja? Je skozi takšno ustavo samoumevno, da ostale oblike družin niso zaželeni ali je ustava na nek način mogoče želela tudi »povedati«, da je družbeno odprta za sprejetje kakršne koli oblike družine?

4.2 Družinska zakonodaja po letu 1991

Ko se je Slovenija leta 1991 osamosvojila, je v okviru novonastale države osnovo družinske zakonodaje predstavljala Ustava Republike Slovenije, ki je bila sprejeta decembra istega leta. Vsebinsko se ustavna načela, ki se nanašajo na zakonsko zvezo in družinska razmerja, ne

razlikujejo od svoje predhodne Ustave iz leta 1974. Novosti sta dve: izvzet predpis, ki otrokom nalaga dolžnost za skrb nad nepreskrbljenimi starši in uvedba predpisa o posebnem varstvu oseb, ki ne morejo same skrbeti zase. Pomembnejša ustavna načela, ki se navezujejo na družinska razmerja in zakonsko zvezo:

- *Zakonska zveza temelji na enakopravnosti zakoncev in se sklene pred pristojnim državnim organom.*
- *Država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere.*
- *Starši imajo pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon.*
- *Otroci, rojeni zunajzakonske zveze, imajo enake pravice, kakor otroci, rojeni v njej.*
- *Odločanje o rojstvu otrok je svobodno; država zagotavlja možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstva svojih otrok.*
- *Otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo otroci v skladu s svojo starostjo in zrelostjo.*
- *Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem.*
- *Otroci in mladoletniki, za katere starši ne skrbijo oziroma nimajo staršev ali so brez družinske oskrbe, uživajo posebno varstvo države.*
- *Starši imajo pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo. Usmerjanje otrok glede verske in moralne vzgoje mora biti v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo vesti, verske in druge opredelitve ali prepričanja (Rener in druge 2006, 56).*

Tudi po osamosvojitvi Slovenije družinsko politiko urejajo naknadno dopolnjen in modificiran Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih iz leta 1977, novonastali Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih iz leta 2001 in Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji iz leta 1993. V modificiranem ZZZDR so področja družinske politike urejena po naslednjih poglavjih: zakonsko pravo, otroško oz. roditeljsko pravo, posvojitev, rejništvo, skrbniško pravo, ekonomsko-fiskalno področje, področje

družbenih služb in drugih dejavnosti, področje zaposlovanja in področje stanovanjskega gospodarstva (Rener in druge 2006, 59–60).

5 DRUŽINSKI ZAKONIK

16. junija 2011 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel družinski zakonik, katerega osnovno vodilo je zagotoviti enake pravice za vse otroke, ne glede na to v kakšni družini živijo – enostarševski, rejniški, istospolni...

Predlog o spremembi družinskega zakonika pa je leto kasneje naletel na oviro, saj na referendumu ni bil sprejet. Najbolj pereč problem je državljanom in državljankam Republike Slovenije predstavljal člen, ki dovoljuje, da lahko istospolna partnerja posvojita otroka in najverjetneje iz tega razloga, je bil predlog tudi zavržen.

Družina je v 2. členu družinskega zakonika definirana tako: »Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice« (DZ, 2. čl.). Ta člen še dodaja, da družina zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo države.

Kot že uvodoma omenjeno, je pojem družine v družinskem zakoniku predstavljen nekoliko širše kot v zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, saj v družino spadajo tudi nekatere skupnosti življenja otroka in odrasle osebe (ki ni njegov starš ali posvojitelj), če le ta trajno skrbi za otroka in ima po zakonu do otroka vsaj nekatere pomembnejše dolžnosti in pravice (takšne kot jih imajo starši sicer v okviru starševske skrbi). V ta okvir družine sodijo tudi skupnosti rejenca z rejnikom in življenjsko skupnost skrbnika z mladoletnim varovancem. Družine pa po tem zakoniku ne prestavlja življenjska skupnost, ki vključuje otroka in njegove stare starše (ali enega izmed njiju) oz. kakršna koli druga oblika skupnosti odraslega sorodnika z mladoletnim sorodnikom, ne glede na to, ali odrasli sorodnik individualno in trajno skrbi za mladoletnika – po našem pravu takšne skupnosti nimajo nobenih pravic in dolžnosti, niti dolžnosti preživljanja. Zato tudi njihove skupnosti ne moremo pravno šteti za družino (Zupančič 2009, 20).

Družino ustvarja otrok; če ni otroka, ni družine. Življenjska skupnost moškega in ženske brez otroka ne pomeni družine, ne glede na to, ali gre za zakonsko zvezo ali za zunajzakonsko skupnost. Za pojem družine ni potrebno, da gre za življenjsko skupnost

otroka z obema staršema. Zadostuje, da otrok živi z enim roditeljem ali posvojiteljem oziroma z eno odraslo osebo, ki zanj skrbi in ki ima do njega po zakonu pravice in obveznosti (Zupančič in drugi 2005, 125).

6 ŠOLSKI SISTEM NA SLOVENSKEM MED LETOMA 1981 IN 1990

Ker je poglavitni cilj moje magistrske naloge analiza in primerjava definicij družin ne samo v pravno-normativnih besedilih, temveč tudi v učbenikih za osnovne in srednje šole, je na tem mestu smiselno predstaviti tudi slovenski šolski sistem. V tem poglavju bom za lažje razumevanje šolskih učnih vsebin predstavila, kako so bile zasnovane osnovne ter srednje šole v preteklosti na naših tleh. S tem bom ustvarila nekoliko širši družbeni kontekst izobraževalnega sistema – kar bi lahko pripomoglo k razumevanju (analizi) definicij družin v učbenikih.

6.1 Osnovnošolsko izobraževanje

Osnovnošolski izobraževalni sistem je med leti 1981 in 1990 razvijal osebnosti in ustvarjalne sposobnosti vsakega posameznika ter pripravljaj učence na aktivno vključevanje v samoupravne socialistične odnose na eni strani in prizadevanje za nekoliko hitrejši kulturni in materialni razvoj celotne družbe na drugi strani. Največji poudarek v tem obdobju je bil izoblikovanje splošnega izobraževalnega značaja, ki bi omogočal splošno izobrazbo in pripravljaj učence za nadaljnje izobraževanje. Osnovna šola je učence v tem obdobju tudi vzgajala, da bi pridobili kar največ znanj, katere bodo potrebovali v kasnejšem delovnem procesu, v katerega se bodo vključevali (Zakrajšek v Vernik 2007, 29). Slednje dokazuje tudi 4. člen Zakona o osnovni šoli iz leta 1980, ki pravi, da je najbolj bistven smoter oz. temelj osnovne šole razvijati takšno osebnost samoupravne socialistične družbe, ki bi bila svobodna, ustvarjalna, samostojna in celovita (Vernik 2007, 29).

Ob pregledu programa življenja in dela osnovne šole iz leta 1984 sem ugotovila, da so učenci v tem obdobju (glede na obvezni predmetnik osnovne šole) imeli 18 predmetov, pri katerih bi se lahko srečali s pojmovanjem družin. Predmeti so bili razdeljeni na naslednja vzgojno-izobraževalna področja:

- Jezikovno umetnostno: slovenski jezik, srbohrvatski jezik, tuji jezik, likovna vzgoja, glasbena vzgoja
- Družbeno – ekonomsko: spoznavanje družbe, zemljepis, zgodovina, družbenomoralna vzgoja
- Naravoslovno – matematično: spoznavanje narave in družbe, spoznavanje narave, biologija, kemija, fizika, matematika
- Proizvodno – tehnično: tehnična vzgoja, gospodinjstvo
- Telesnovzgojno zdravstveno: telesna vzgoja

Seveda pa realno ne moremo pričakovati, da bi se pri vseh predmetih ukvarjali s pojmom družine. Največ možnosti, da bi našla opredelitev družine imam seveda na družbeno – ekonomskem izobraževalnem področju ter mogoče pri predmetu gospodinjstvo. Pri ostalih predmetih pa menim, da nima smisla iskati definicije, saj se najverjetneje niso ukvarjali s tako zapletenim pojmovanjem družine in družinskega načina življenja.

6.2 Srednješolsko izobraževanje

Osemdeseta leta 20. stoletja zaznamuje v srednješolskem izobraževalnem sistemu predvsem eno in sicer t.i. usmerjeno izobraževanje (izvajati so ga začeli v šolskem letu 1980/81), ki je za posledico imelo odpravo gimnazijskega programa, kateri pa je bil ponovno uveden s šolskim letom 1990/91 (Vernik 2007, 29). »Usmerjeno izobraževanje je bilo informirano izobraževanje v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, in najpomembnejši (in najbolj sporen) šolsko reformni projekt obravnavanega časa« (Balkanovec–Debevec v Vernik 2007, 29). Usmerjeno izobraževanje je bilo na srednjih šolah uvedeno z Zakonom o usmerjenem izobraževanju, ki je bil izdan leta 1980. Vanj so bile zajete vse šole, ki so izobraževale učence po dokončanem osnovnošolskem izobraževanju, ki so svojo izobraževalno pot nadaljevali na višješolskih in visokošolskih študijih (Vernik 2007, 29).

Ker je bil v obdobju pred osamosvojitvijo Slovenije ukinjen gimnazijski program, na katerem so se, po mojih dosedanjih zbranih podatkih v učbenikih največ »posvečali« definiciji in opredelitvi družine, bom v svoji magistrski nalogi analizirala učbenike, ki so ponovno vstopili v veljavo v šolskem letu 1990/91 (ko so zopet odprli gimnazije) ter jih primerjala s tedanjim pravnim sistemom naše države. Za lažje razumevanje tedanjega izobraževalnega sistema bom raziskala in nekoliko podrobneje opisala tudi šolski izobraževalni sistem med leti 1991.

7 ŠOLSKI SISTEM NA SLOVENSKEM OKOLI LETA 1991

V zadnjem desetletju 20. stoletja so se na naših tleh zgodile nekatere velike spremembe – poleg osamosvojitve Slovenije in vzpostavitve večstrankarskega političnega sistema ter sprejetja nove ustave, je svoje korenite spremembe doživel tudi izobraževalni sistem. Največja sprememba na šolskem področju je bila nedvomno vpeljava devetletke ter vnovična uvedba srednješolskega gimnazijskega programa (Bela knjiga v Vernik 2007, 31).

V letih 1990–1991 je tudi Slovenija doživela številne in prelomne spremembe. Leta 1990 so bile izvedene prve demokratične volitve in plebiscit o samostojnosti in neodvisnosti, znova je začela delovati ljubljanska borza, naslednjega leta pa se je Slovenija osamosvojila, potekala je vojna za Slovenijo, Slovenija je postala mednarodno priznana država, sprejeta pa je bila tudi nova slovenska ustava. Novim razmeram se je moral prilagoditi tudi novi učni načrt, ki je bil sprejet leta 1991 (Trškan 2011, 102).

7.1 Osnovnošolsko izobraževanje

Cilji osnovnošolskega izobraževanja:

- Posredovanje znanj z različnih znanstvenih področij in vzgoja v duhu človekovih pravic in iz njih izpeljanih temeljnih vrednot
- Omogočanje doseganja mednarodno primerljivih standardov znanja ob koncu osnovne šole
- Spodbujanje miselnega razvoja, kritičnega mišljenja, domišljije in sposobnosti komuniciranja
- Spodbujanje učenja v povezavi z okoljem in učenja kot družbene dejavnosti
- Spodbujanje razumevanja in izražanja v materinem jeziku in vključevanje v lastno kulturno tradicijo
- Seznanjanje z drugimi kulturami in civilizacijami ter omogočanje učenja tujih jezikov
- Posredovanja znanja o zgodovini in tradiciji države Slovenije
- Razvijanje sposobnosti za življenje v pluralni in demokratični družbi
- Spodbujanje doživljanja in izražanja na področju glasbe, likovnega izraza, plesa in drugih umetnostnih zvrsti
- Omogočanje optimalnega razvoja nadarjenih in drugih otrok s posebnimi potrebami

- Vzgajanje za zdrav način življenja in spodbujanje odgovornosti so naravnega okolja
- Spodbujanje gibalnega razvoja in odgovornosti učencev in učenk za lastno zdravje (Krek 1995, 71–72).

Leta 1980 je stopil v veljavo že prej omenjeni Zakon o osnovni šoli, ki je nato veljal vse do sprejetja novega zakona leta 1996. V njem je zapisano, da so otroci oz. učenci vstopali v šolsko (osnovnošolsko) izobraževanje, ko so dopolnili sedem let (oz. tisti otroci, ki so do 1. marca v tekočem šolskem letu dopolnili sedem let), dovoljenje za vstop v izobraževanje pa je morala podati strokovna komisija. V tem obdobju je bilo osnovnošolsko izobraževanje enako obveznemu, trajalo pa je do učenčevega petnajstega leta starosti. Šolanje je bilo (tako kot danes) brezplačno (Bela knjiga v Krkoč 2010, 54–55).

Ob pregledu Evalvacije programa življenja in dela osnovne šole (1990) sem skušala ugotoviti pri katerih predmetih bi utegnila najti kakršne koli definicije oz. opisovanje družin in družinskega načina življenja. Menim, da imam največ možnosti, da se bom srečala z definicijo družin pri naslednjih predmetih:

- ZGODOVINA: v obdobju prenove je bila za predmet zgodovina izvedena celotna prenova vseh učbeniških gradiv.
- GOSPODINJSTVO: po definiciji mednarodnega združenja gospodinjstvih strokovnjakov je gospodinjstvo »uporabna znanost, ki se ukvarja z razvojem, upravljanjem in izrabo človeških virov v korist posameznika, družine in družbe« (Logar ur. 1990, 227).
- DRUŽBENOMORALNA VZGOJA: pri obravnavi vsebine različni učitelji različno poudarjajo vsebino poglavij. Vsebino prilagajajo glede na aktualnost časa, kraja, potrebam in interesom učencev, staršev, socialnega okolja in širše družbe. Dogajalo se je tudi, da nekateri učitelji določenih vsebin sploh niso obravnavali in so se bolj klavrno držali zadanih učnih načrtov.
- SPOZNAVANJE NARAVE IN DRUŽBE: vsebine družboslovnih in naravoslovnih znanosti, ki se pri tem predmetu prepletajo med seboj, se pojavljajo v svoji najbolj temeljni obliki.

To so torej predmeti, ki so po mojem mnenju najbolj ključni za kasnejšo analizo in primerjavo z definicijami družine, ki jih lahko najdemo v pravno-normativnih besedilih.

7.2 Srednješolsko izobraževanje (gimnazijski program)

Strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje je 23. 5. 1989 sprejel sklep o ponovni vzpostavitvi gimnazijskega programa in tako se je v slovenski šolski sistem slednji program vrnil s šolskim letom 1990/91. Skupaj s ponovno uvedbo gimnazij v srednješolski izobraževalni sistem, so sprejeli tudi odločitev o vnovičnem pisanju mature ob koncu gimnazijskega izobraževanja. Slednja je z zakonom veljala kot pogoj za vpis v visokošolski študijski program. Slovenija je v primerjavi z drugimi evropskimi državami sodila med tiste, ki so imele bolj širok obvezni del za vse svoje dijake, saj so maturantje morali svoje znanje pokazati iz treh obveznih predmetov (materinščina, matematika in prvi tuji jezik), izbirna predmeta pa so imeli dva. Takšen maturitetni sistem poznamo tudi danes (Bela knjiga v Krkoč 2010, 57–58).

Drugi tip splošnoizobraževalnih srednjih šol (poleg gimnazij) so imenovali splošna srednja šola določene smeri – strokovna, tehniška ali umetniška gimnazija. Gre za posebno izobraževalno vertikalo, ki pa ne daje univerzalne visokošolske zrelosti, tako kot to daje gimnazija (Krek 1995, 141). Ravno iz tega razloga bom v svoji magistrski nalogi obravnavala zgolj učbenike, ki so jih uporabljali v splošnem gimnazijskem programu.

V gimnazijskem predmetniku so bili vsi predmeti enakovredni. Naravoslovne vede, ki naj bi imele tudi prvine humanistike (med drugimi tudi možnosti razvijanja kritičnega mišljenja dijakov), so pomagale uresničiti enoten končni smoter gimnazijskega izobraževanja. Višja splošna izobrazba, katero naj bi pridobili gimnazijski maturantje, naj bi omogočili bolj osveščeno, kritično in samostojno nadaljevanje študija na visokošolskih izobraževalnih središčih. Poudarjeno je bilo, da noben predmet ni najpomembnejši, tudi latinščina ali grščina ne (Cimperle v Krek 1995, 145–146). Na ta način so bili torej vsi predmeti enakovredni in s tem povezano tudi enakovredne učne vsebine – kako je bila torej definirana družina, za nekatere osnovna »celica« učenja življenja?

Ob pregledu učnega načrta gimnazijskega programa iz leta 1992, ki ga je izdelal Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, sem ugotovila, da bi morebitne definicije družine lahko našla v učbenikih pri predmetih zgodovina, geografija in sociologija. Največ seveda pričakujem od opredelitve družine v učbeniku za sociologijo, katerega so dijaki obravnavali v 3. letniku svojega srednješolskega izobraževanja. Dijaki pa so si predmet sociologija, tako kot danes, lahko izbrali tudi za maturo.

Gimnazijski program se torej danes zaključuje tako kot v obdobju osamosvajanja Slovenije – z maturo. Je takratno razpadanje socialističnega režima imelo velik vpliv na avtorje, ki so pisali učbenike (tako za osnovnošolce kot srednješolce)? Kako so bile zastavljene definicije družin? So avtorji res uporabljali svoja subjektivna stališča oz. ali lahko govorimo o kakršnem koli vplivu tedanjega političnega sistema? Kakšne vzporednice, če sploh, lahko najdemo med definicijami družine v tedanjih pravnih aktih in tedanjih učbenikih?

8 ANALIZA DEFINICIJ DRUŽINE V UČBENIKIH, KI SO JIH UPORABLJALI V OSNOVNOŠOLSKEM IZOBRAŽEVANJU V ČASU OSAMOSVAJANJA SLOVENIJE

Svojo analizo definicij družin v osnovnošolskem učnem gradivu sem začela z analizo učbenika za zgodovino v šestem razredu. Definicije družine kot take nisem našla, sem pa med vrsticami uspela najti nekaj omemb družine oz. rodbine. Naj naštejemo nekaj primerov:

- V rimski kulturi je »verske obrede v družini opravljal oče, v rodu starešina, v državi kralji, kasneje pa najvišji svečeniki, kar so bili tudi cesarji« (Božič in Weber 1983, 57).
- »Slovani so večji del živeli v zemeljkah, prostorih, ki so bili napol v zemlji in povezani med seboj s hodniki. Taka bivališča dokazujejo, da so takrat živeli v veliki družini. Poleg požigalništva so poznali tudi stalne njive na širšem prostoru. Zemlja je bila skupna last vse družine ali rodu« (Božič in Weber 1983, 67).
- »Na Hrvatskem so se tudi po propadu samostojne Hrvatske države v začetku 12. stoletja obdržale domače fevdalne rodbine, od katerih so bile posamezne izredno močne in so se obnašale kot samostojni vladarji« (Božič in Weber 1983, 106).
- »V srednjeveških mestih so bili najštevilnejši prebivalci obrtniki s svojimi družinami. Obrtniki je imel hkrati delavnico in trgovino. Izdeloval je lastno blago, ki ga je potrebovalo mesto in njegova okolica. Obrtniki iste stroke so živeli v svoji ulici ali četrti, na kar nas še danes spominjajo imena ulic v mestih« (Božič in Weber 1983, 118).

Sledi analiza učbenika, ki so ga v osnovnošolskem izobraževanju uporabljali pri predmetu Gospodinjstvo za šesti razred. Družina je opisana na dveh straneh od skupno petinpetdesetih, v podpoglavju »osnove ekonomike«.

Pomembno je, da si v družini uredimo prijetno skupno življenje, pri tem je pomembna tudi delitev opravil med družinske člane. Že v družini in v njenem gospodinjstvu se naučimo pametnega življenja in gospodinjenja, ki nas lahko spremlja vse življenje. Pri delitvi dela z razumevanjem upoštevamo razlike v starosti, sposobnostih in nagnjenjih družinskih članov. Dobri medsebojni odnosi, toplina in ljubezen med člani družine omogočajo uspešno delovanje gospodinjstva (Beravs in drugi 1992, 7).

Nadalje je v tem učbeniku opisano ter tudi dopolnjeno z ustreznimi ilustracijami, kako naj bi se obnašali pri delu v družini. Slednje je opisano nekako tako:

- Vsakdo naj bi prevzel tiste naloge, ki jih je sam zmožen opravljati. Član družine delo opravlja redno in vestno, ne da bi ga drugi opominjali ali celo priganjali.
- Za uspešno opravljeno delo naj bi vsakemu pripadla pohvala, tistemu, ki svojega dela ni opravil, pa graja.
- Kadar so na vrsti kakšna večja dela, naj bi pri tem sodelovala vsa družina. Tako se lahko delo opravi bolje in lažje, otroci pa se ob tem lahko tudi česa naučijo.
- Zgodi se, da je v družini včasih kdo utrujen in nerazpoložen. Razumljivo je, da tej osebi priskočimo na pomoč in da prevzamemo njegova dela. Seveda velja posebno razumevanje in pomoč ostarelim in onemoglim družinskim članom. Pomembno se je zavedati, da je lahko človeku v čast, da lahko skrbi za nekoga in biti zanj tudi odgovoren.
- Tudi v družinskem okolju drži, da je najbolje, če se vsako delo čim prej opravi. Zna se namreč zgoditi, da bomo jutri utrujeni, morda nam bo zmanjkalo časa. Držimo se starega pregovora »kar lahko opraviš danes, ne odlašaj na jutri«.
- Če vsi družinski člani pazijo na red in čistočo, je mnogo manj pospravljanja in čiščenja – tako nam več časa ostane za razvedrilo.
- Ker so okusi in želje družinskih članov različni, se moramo dogovoriti o uporabi kopalnice, o branju časopisov in revij, o izbiri programov na radiju in televiziji ipd.
- Vsak družinski član naj bi druge pravočasno obvestil o svojih obveznostih in namenih, da se lažje uskladi in da nas po nepotrebem ne skrbi, kje se kdo mudi.
- Starši in vsi ostali starejši družinski člani imajo največjo odgovornost z
- a družino. Ker so najbolj izkušeni, se lažje odločajo o mnogih družinskih zadevah. Pametno je, da se o pomembnih odločitvah pogovorimo in posvetujemo, saj se na tak

način lahko izognemo sporom ali nezadovoljstvu ob različnih željah in potrebah (Beravs in drugi 1992, 7–8).

V današnjih družinah, ki pogosto živijo napeto, dinamično življenje, zlasti tedaj, če sta mati in oče zaposlena, je potrebno kar precej spretnosti, da sproti uredimo vse probleme in težave, ki mimogrede nastanejo. Težko je vselej ohraniti idealno razumevanje, lahko pa se potrudimo, da vsakdo prispeva kar največ, po svojih močeh. Težave je vselej najlažje rešiti z razumevanjem, strpnostjo, s toplino in ljubeznijo do drugih (Beravs in drugi 1992, 8).

V zgoraj obravnavanem učbeniku so splošne naloge oz. »obveznosti«, ki naj bi jih imela družina lepo opisane, še vedno pa manjka ključna definicija družine oz. predstavitev pluralizma družinskih oblik. Tudi v tem učbeniku ni zapisano, kaj predstavlja družino, kakšne vrste družin poznamo ter predvsem, da lahko družino sestavljajo tudi istospolni partnerji oziroma istospolni starši.

Nadalje sem opredelitev družine zasledila v učbeniku, ki so ga učenci nekoč uporabljali pri predmetu Družba in morala v 7. razredu. Opisovanje družine lahko spremljamo na enajstih straneh (od skupno 81). Že sam naslov poglavja o družini nakazuje, da se je avtor tej temi kar precej posvetil, in sicer se družinske tematike dotakne pod naslovom: Družina kot izhodišče moralnega oblikovanja človeka.

Učbenik že v uvodu poglavja o družini učencem ponudi v razmislek tri izhodišča, in sicer naj razmislijo o tem, ali sta poročena moški in ženska že družina, pa četudi nimata otrok; ali lahko govorimo o družini, če skupaj živijo neporočeni starši in otrok; ali je lahko družina samo mati ali samo oče z otrokom (Šter 1990, 6). S temi izhodišči avtor spodbudi otroke k samostojnemu razmišljanju o tem, kaj lahko zajema pojem družina. Na ta način lahko otrok spozna, da poznamo tudi enostarševske družine, da ni potrebno, da sta starša poročena, pa lahko vseeno govorimo o družini.

»Družina je majhna skupina staršev in otrok, ki so praviloma v krvnih sorodstvenih odnosih. Nastane s spočetjem oziroma rojstvom prvega bodisi v zakonski zvezi bodisi zunaj nje« (Šter in drugi 1990, 6). Taka definicija nam pove, da brez otroka ni družine, torej zgolj partnerja, ki nimata otrok, še ne predstavljata družine. O družini pa že lahko govorimo, če živita skupaj samo eden izmed staršev in otrok. Čeprav je večina staršev poročenih, pa so tiste družine, kjer

partnerja nista poročena, v enakovrednem položaju: starša imata isto medsebojno odgovornost in odgovornost do otrok, kot če bi bila poročena (Šter in drugi 1990, 6).

Nekatere splošne značilnosti družine, ki so še predstavljene v tem učbeniku:

- V družini živijo skupaj starši in otroci (samostojni in tisti, ki do odvisni) – za vse družinske člane pa je značilno, da si med seboj pomagajo, skrbijo in so odgovorni drug za drugega (Šter in drugi 1990, 6).
- Pripadnost k družini za otroka ni posledica njegove lastne odločitve, temveč so v družino rojeni po volji staršev (obstajajo pa tudi posvojeni) – iz vidika otroka govorimo o izvorni družini (Šter in drugi 1990, 6).
- Družina naj bi zadovoljevala temeljne potrebe: prostor za skupno življenje, socialno in ekonomsko varnost, zagotavljanje toplega čustvenega ozračja za nego in vzgojo malih otrok (Šter in drugi 1990, 6–7).
- Z vidika posameznika je družina, ki si jo sam ustvari, izbirna, saj partnerja svobodno izbereta drug drugega in se skupno odločita o otrocih (Šter in drugi 1990, 7).
- Kakovost odnosov, do katerih prihaja znotraj družine, je odvisna predvsem od tega, koliko razumevanja, spoštovanja, čustvene topline, skladnosti in urbanosti staršev prevladuje v medsebojnih stikih; priznavanja enakovrednosti in samostojnosti otrok ne glede na njihovo starost; kako se razrešujejo nesporazumi, do katerih prihaja v vseh skupinah, tudi v družinskem okolju; od značajskih vrednosti lastnosti vseh njenih pripadnikov in hkrati tudi od ekonomskih in širših družbenih okoliščin; od položaja posameznika v širši družbi (Šter in drugi 1990, 8).
- Čeprav se ugodne razmere za razvoj otrok ustvarjajo tudi izven lastne družine, ostaja družini naloga, katere ne more nadomestiti nobena druga ustanova – celosten razvoj otroka, oblikovanje njegove čustvene ter moralne podobe, ki jo s svojo neposrednostjo lahko nudi le družinsko okolje (Šter in drugi 1990, 9).
- V družini otrok pridobiva družbeno priznane vzorce obnašanja oz. vedenja, vrednote, estetska merila ter si oblikuje odnos do soljudi, se usposablja za samostojno spoznavanje, čustvovanje in delovanje (Šter in drugi 1990, 10).

O družini pa ne govorimo samo takrat, kadar sta poleg otrok oba roditelja, kadar je »popolna«, kot so jo včasih označevali. Ker je oznaka »popolna« vključevala pogosto tudi predstave o dobrih in urbanih odnosih v družini, kar pa ni bilo vselej združljivo z

resničnim stanjem, se v novejšem času (v svetu in pri nas) vedno bolj uveljavljata nevtralni oznaki: enoroditeljska družina in dvoroditeljska družina (Šter in drugi 1990, 7).

Avtor učbenika lepo nakazuje na to »popolna« družina ni edina možna – poudari možnost, da lahko otrok živi zgolj z enim od staršev, pa zgolj zato taka vrsta družina ni nepopolna. Vseeno pa naj enoroditeljske družine naj ne bi bile posledica samo razvez, temveč je lahko več vzrokov. Je pa dejstvo, da naj bi enostarševske družine večinoma težje opravljale svoje naloge, saj so običajno materialno, dostikrat pa tudi čustveno prikrajšane. V njih večkrat prihaja do tega, da otrok prevzame vlogo manjkajočega starša (Šter in drugi 1990, 7).

Kadar družino predstavljajo starši in otroci govorimo o nuklearni oz. jedrni družini; kadar pa skupaj živi več generacij (stari starši), govorimo o razširjeni družini. Slednja je v jugoslovanski družbi še vedno precej prisotna (kot kažejo statistični podatki – predvsem v mešanih gospodinjstvih, največ tam, kjer se ukvarjajo s kmetijstvom). Velikega pomena pa je tudi ohranjanje stikov z ostalimi sorodniki, predvsem takrat, ko člani družini težje zadovoljujejo nekatere potrebe v zunanjih družbenih institucijah (npr. ob bolezni, invalidnosti, pri iskanju zaposlitve, reševanju stanovanjske problematike) (Šter in drugi 1990, 7).

Pri učenju družinske tematike se lahko učenci seznanijo tudi s pojmom patriarhalne družine, kateri avtor nameni kar nekaj prostora:

Oče so bili v naši hiši mogočen vladar; niso trpeli nobenega upora in so strogo zahtevali, da se njih naredbe izpolnijo natančno.

Predvsem pa je potrebno, da se deklički vadijo, da so lepo krotke in pohlevne.

Otrok mora vselej povelje hitro in veselo izvršiti, na to ga je treba že v prvih letih vaditi. Dolgo razlaganje in utemeljevanje danega povelja je nepotrebno in škodljivo, recimo edino le, kaj ima storiti, vse drugo njega ne sme brigati (Šter in drugi 1990, 12).

Do velikih sprememb v družinskem načinu življenja je prišlo predvsem v drugi polovici 20. stoletja – do tedaj je bila značilna patriarhalnost, njena utrjenost pa se še vedno kaže. Njena glavna značilnost je nadrejenost moža oziroma očeta, predvsem zaradi njegove ekonomske moči; na drugi strani pa je ženska veljala za podrejeno, nesamostojno in potrebno nenehnega varuštva, zanjo so veljala strožja pravila – govorimo o dvojni moralni (Šter in drugi 1990, 12). V drugi polovici 20. stoletja pa se vse bolj pojavlja pojav večjega vključevanja moških

oziroma očetov v družinsko življenje (prevzemanje obveznosti, ki so nekoč veljala samo za ženske) (Šter in drugi 1990, 14).

V tem učbeniku je torej pojem družine precej obsežen in podrobno predstavljen. Učenci lahko spoznajo kar nekaj različnih vrst družine, torej je bil pluralizem družinskih oblik dobro predstavljen. Še vedno pa se učenci niso seznanili s pojmom istospolnih starševskih družin. Vsaj ne dobesedno, čeprav avtor na drugi strani tudi ne izključuje te možnosti, saj nikjer ne poudari, da sta lahko partnerja zgolj heteroseksualna.

V nadaljnjem raziskovanju osnovnošolskega gradiva sem v folijah, s katerimi si učitelji lahko pomagajo pri poučevanju učencev, našla pojem družine v poglavju sodelovanje - solidarnost (gre za t.i. poskusni učbenik oz. folije pri predmetu Etika in družba). Družina je v miselnem vzorcu omenjena kot ena izmed oblik pomoči (sem spadajo še organizacije, stranke, klubi, država, mednarodna povezava), sama družina pa izhaja iz posameznika (Goriup in drugi 1990, 12).

Iz tega obdobja sem pregledala še nekatere učbenike, kjer pa nisem zasledila omenjanja oz. opredelitve družine:

- Zemljepis za 6. razred osnovnih šol
- Biologija za 6. razred osnovnih šol
- Spoznavanje narave in družbe za 1. razred osnovne šole (delovni listi)
- Slovenija, moja ožja domovina (Spoznavanje družbe za 4. razred osnovne šole)

Nekoliko mlajši učbenik za predmet Etika in družba (1997) poglavje o družini obravnava na osmih straneh (od skupno 62). Najprej je na eni strani narisana karikatura družine, ki nam že nekako »vsili«, kaj je družina; na sliki je namreč drevo, iz katerega gledajo mama, oče in dva majhna otroka. Opisovanje družine je nato razdeljeno na pet podpoglavij: vloga družine, prva družba, vrste družin, družinski odnosi in družbeni položaj ženske in moškega.

Iz tega učbenika bom izpostavila nekatere glavne »karakteristike« družine:

- Aristotel, eden izmed najpomembnejših grških filozofov, je družino poimenoval kot naravno skupnost, njen glavni namen pa je oskrbeti vse svoje člane z vsem, kar je potrebno za dnevno življenje. Družina ima pomembno družbeno vlogo, saj zadošča tako posameznikovim kot tudi družbenim potrebam (Rot 1997, 16).

- Družina otroka vzgaja, ga nauči osnovnih vedenjskih pravil, pove mu, kaj je prav in kaj narobe, v družini se otrok nauči govoriti, misliti, v njej začne spoznavati naravo in kulturo. Družina ima oskrbovalno vlogo, socializacijsko vlogo, v njej potekajo čustveni odnosi (Rot 1997, 16).
- Zgodovinsko gledano je bila družina prva družbena oblika, nekoč pa je bila tudi poglobljena oblika družbenega življenja, saj so družine že v paleolitiku živele v jamah in se tudi skupaj preseljevale (Rot 1997, 17).
- V družinskem življenju obstajajo običaji, navade in zakonska določila, ki uravnavajo medsebojne odnose. Člani družine potrebujejo medsebojno povezanost, predanost in zvestobo, družinska skupnost pa zahteva medsebojno ljubezen. Po drugi strani pa naj bi tudi vsak družinski član obvladoval svoja slaba nagnjena (Rot 1997, 19).
- Starša sta dolžna oskrbeti celotno družino z vsem, kar je potrebno. Kar je bila v preteklosti zgolj očetova dolžnost, je danes tudi materina – in obratno, s tem pa se tudi porazdelijo gospodinjska dela (Rot 1997, 19).

Pluralizacije družinskih oblik se avtor dotakne v poglavju o vrstah družin. To je poglavje, ki je za mojo obravnavo učbenikov seveda najbolj zanimivo, saj bom tu izvedela, kaj oz. kdo predstavlja družino, katere so »normalne« oblike družin ipd. Na prvi pogled je avtor učbenika tej temi posvetil kar nekaj prostora. Vrste družin so opisane tako:

*Znano je, da je družina v vseh zgodovinskih obdobjih izpolnjevala razmnoževalno, vzdrževalno in socializacijsko vlogo; po velikosti, sestavi in odnosih med člani pa so se družine razlikovale. Glede na sorodstvene vezi je družina lahko **osnovna celica** (mati, oče in otroci) oziroma **razširjena družinska sestava** (polek staršev in otrok še stari starši in drugi sorodniki, na primer tete in strici, sestrične in bratranci).*

*Glede na strukturo zakonskega para je družina lahko **monogamna** (mož in žena) ali **poligamna** (več žena z enim možem ali več mož z eno ženo). Zakonska zveza med ženo in več možmi – **poliandrija** – je bila v zgodovini neobičajna; mnogo bolj v veljavi je bila **poliginija** (mož, poročen z več ženami).*

V starem Egiptu so možje višjih slojev lahko imeli po več žena, podobno pripoveduje tudi Sveto pismo o raznih judovskih kraljih in drugih možeh. V ZDA so imeli poligamijo mormoni, vendar so jo zaradi nastajajočih težav v monogamni družbi v tem stoletju opustili. Muslimanska vera dopušča možu do štiri žene (če jih lahko vzdržuje), zato je v deželah, kjer prevladuje muslimanstvo, veljavna tudi poliginija.

Kot že rečeno, poliandrija ni bila tako pogosta kot poliginija, vendar je v zgodovini tudi nekaj takih primerov. V veljavi je bila v nekaterih revnejših predelih Indije, zlasti v severnih provincah, v dolinah pod Himalajo, Tibetu in Kašmirju. Poliandrijo je danes mogoče najti med nekaterimi skupnostmi v Avstraliji, na Šri Lanki in Novi Zelandiji.

Glede na medsebojne odnose (prevlado posameznika, oblast) je mogoče razlikovati patriarhalne, matriarhalne in demokratične družine.

*V **patriarhalni družini** je navadno najstarejši moški tisti, ki razpolaga z imetjem. K svojem imetju prišteva tudi otroke, ženo, vnuke in druge člane razširjene družine.*

*V **matriarhalni družini** je nekoliko drugače sorodstvena vez izražena z maternimi imenom in se deduje po materini strani.*

*Danes prevladuje **demokratična družina**, v kateri imata mož in žena podobne delovne obveznosti in družbeno življenje, oba imata avtoriteto in razpolagata z družinskim imetjem. Hčere in sinovi izražajo svoje mnenje in sodelujejo pri odločitvah glede na svojo starost (Rot 1997, 17–18).*

Glede na to, da so ta učbenik uporabljali pri predmetu Etika in družba učenci stari okoli dvanajst, trinajst let, je pojmovanje družine nazorno opisano, toda še vedno je izvzeto najbolj bistveno – nikjer ni sledi o tem, da obstaja še mnogo več vrst družin, kot zgolj razširjena družina. Na prvi pogled sem pričakovala, da bo v tem učbeniku boljše predstavljena pluralizacija družinskih oblik, toda na žalost učencem le-ta ni bila predstavljena. Torej tudi v tem učbeniku ne moremo zaslediti dejstva, da na svetu obstaja množstvo družinskih oblik, mednje pa spadajo tudi družine z istospolno usmerjenimi partnerji. Kar pa mi je bilo všeč pri tem učbeniku je, da je spodbudil otrokovo analitično mišljenje, in sicer s sledečo nalogo, ki se močno navezuje na temo, ki jo obravnavam v svoji magistrski nalogi. Učenci so morali razmisliti o sledečem:

Slovenska zakonodaja ima kar nekaj predpisov o vlogi družine, dolžnostih in pravicah njenih članov. Skušaj poiskati vsaj nekaj takih predpisov in si pozorno oglej tiste člene, ki govorijo o dolžnostih in pravicah družinskih članov. Primerjaj ugotovitve s sošolci. O njih se pogovorite, jih dopolnite ali utemeljite s svojimi izkušnjami ali opazovanji (Rot 1997, 19).

9 ANALIZA GIMNAZIJSKIH UČBENIKOV V ČASU OSAMOSVAJANJA SLOVENIJE

Kot že omenjeno, imam največ možnosti, da najdem najbolj ustrezno definicijo oz. opredelitev družine v gimnazijskem izobraževanju pri predmetu Sociologija, katerega dijaki obravnavajo v 3. letniku srednje šole.

V učbeniku, ki so ga uporabljali takratni gimnazijski dijaki, je poglavje o družini in zakonski zvezi predstavljeno na desetih straneh (od skupno 185). Na prvi pogled naj bi bil v to tematiko zajet širši pluralizem družinskih oblik obenem pa lahko zasledimo tudi nekaj grafičnih ponazoritev.

V učbeniku so najprej predstavljeni cilji tega poglavja in sicer: proučevanje družinskih tipov v različnih kulturah; spoznavanje tipov zakonske zveze v različnih kulturah; seznanjanje o položaju družine in zakonske zveze v Veliki Britaniji danes – poudarek na velikih razlikah, ki zajemajo različne družinske tipe; proučevanje spreminjajočih odnosov v družini – še posebej med a) starši in otroki, b) ženo in možem in c) starejšo generacijo in družino; na kakšen način je na družino vplivala industrializacija; argumentiranje, zakaj družina na eni strani družbi koristi, po drugi pa škoduje; prepoznavanje vzrokov in posledic razvezanih zakonskih zvez; kakšno je družinsko življenje na Japonskem (Moore 1991, 13).

Tipi družine v različnih družbah so po avtorju, Stephenu Mooru, naslednji:

- Nuklearna družina – sestavljata jo dve generaciji (starši in otroci), ki živijo skupaj.
- Razširjena družina – sestavljajo jo tri generacije (otroci, starši in stari starši), ki živijo skupaj ali zelo blizu, za njih pa je značilno, da družinski člani pomagajo drug drugemu.

Razširjenost posameznega tipa družine v družbi je v veliki meri odvisna od velikosti potrebe po pomoči. Razširjena družina je običajna tam, kjer so velike družine tudi koristne (npr. pri pridelovanju in pospravljanju pridelkov); na drugi strani pa je v sodobni družbi (npr. britanski) prevladujoča nuklearna družina. V preteklosti pa je bila po skoraj celotni Evropi prevladujoča razširjena družina (Moore 1991, 13).

Tipi zakonske zveze v različnih družinah so v tem učbeniku razčlenjeni po sledečem kriteriju:

- Monogamija – zakonska zveza med moškim in žensko (značilna za Evropo).

- Poligamija – zakonska zveza med enim moškim in več ženskami (značilna za družbe, v katerih prevladuje islam, npr. Saudska Arabija, Senegal).
- Poliandrija – zakonska zveza med eno žensko in več moškimi, le-ta pa je med vsemi oblikami najmanj razširjena (najdemo jo v Tibetu, kjer se ena ženska poroči s številnimi brati) (Moore 1991, 13).

V tej klasifikaciji družin in zakonskih zvez tudi v tem učbeniku ni predstavljeno, da je ob današnjem pluralizmu družinskih oblik mogoče zaslediti tudi pare, ki so istospolno usmerjeni (in imajo lahko npr. posvojene otroke – bodisi otroka enega od partnerjev, ali pa »tujega« otroka).

Nadalje so v tem učbeniku predstavljene značilnosti družine in zakonske zveze v Veliki Britaniji okoli leta 1991, in sicer:

- Upad tipične družine, katero sestavljajo mož, žena in otrok (vzroki za to so hitro naraščanje razvez; številni so odločajo za skupno življenje brez zakonske zveze; nekateri se odločijo za zakonsko zvezo brez otrok – ti dajejo prednost svojim karieram,...)
- Porast družin z enim samim staršem
- Obnovljene družine (ponovno sklepanje zakonskih zvez med starši z nedoraslimi otroki (v veliki družini se združijo otroci različnih staršev)
- Porast skupnih gospodinjstev (dve tretjini parov že pred poroko živi skupaj)
- Družine etničnih manjšin (po obliki in stilu življenja se razlikujejo od tradicionalne britanske družine – npr. azijski pristop – vnaprej dogovorjene poroke) (Moore 1991, 14–16).

Nekaj ostalih značilnosti družine:

- Nastanek simetrične družine (mož in žena si dela delita enakopravno – kar številni sociologi kritizirajo, saj se od žene še vedno pričakuje, da bo opravljala večino domačega dela; da žene zaradi otrok prekinejo ali celo opustijo svoje kariere; da v gospodinjstvu še vedno obstajajo dela, katera opravlja samo žena ali samo mož; gospodinje še vedno delajo ure in ure brez denarnega povračila in so obravnavane kot da sploh ne delajo).

- V tradicionalnih kulturah so bili otroci označeni kot nepomembni (njihovih mnenj niso upoštevali, morali so ubogati starše in za svojo neposlušnost so bili tudi strogo kaznovani) – danes pa je družina postala precej bolj demokratična enota.
- Po letu 1950 je bilo vedno več družin nuklearnih – delavski razred se je začel iz središč mest seliti v nova stanovanja in zaradi dviga življenjskega standarda razširjena družina z vsemi svojimi zvezami ni več bila potrebna, saj so pari živeli dosti boljše, če so bili sami (Moore 1991, 16–19).

Funkcije današnje družine so:

1. *Uravnavanje spolnega vedenja; pričakuje se, da je spolno vedenje na splošno omejeno na zakonske pare. S tem so omejeni možni konflikti in rivalitete (spodnašanja).*
2. *Družina je enota, ki z ustvarjanjem novih generacij zagotavlja nadaljevanje družbe.*
3. *Socializacija: otroci pridobivajo temeljne družbene vrednote in ideje v družini.*
4. *Ekonomska enota: družina nič več ne proizvaja dobrin, pa tudi ne kmetuje, vendar ljudje še vedno kupujejo večino stvari (hiše, avtomobile, avdio – opremo) v okviru družinske enote.*
5. *Emocionalna podpora: družina je enota, ki zagotavlja emocionalno stabilnost in podporo, kar večina ljudi potrebuje (Moore 1991, 19).*

Po drugi strani pa ima družina tudi negativen pristop, saj se družinski člani lahko počutijo ujete, čemur lahko sledijo konflikti in napetosti (emocionalna napetost), ženske so zavrte (opravijo največ domačega dela in morajo opustiti kariero), narašča pa tudi nasilje znotraj družine (Moore 1991, 20).

V povzetku tega poglavja avtor poudari, da na splošno neka »normalna družina ali zakonska zveza sploh ne obstaja« (Moore 1991, 21). S tem nakaže, da smo lahko priča številnim družinskim oblikam (kar nakazuje tudi v tem učbeniku), saj je opisanih kar nekaj vrst družine. Še vedno pa ne moremo zaslediti dejstva, da lahko obstajajo družine, katerih starša sta lahko tudi istospolno usmerjena. Na nek način nas lahko to dejstvo malo čudi, saj smo skozi zgodovino lahko bili priča številnim znanim lezbičnim oz. gejevskim prizorom, iz katerih bi lahko sklepali, da bodo sprejeti tudi kot »normalen« del družinskega življenja. Toda na žalost tako v osnovnošolskih, kot tudi srednješolskih učbenikih ni tako, saj se noben avtor učbenikov v obdobju osamosvajanja Slovenije ne dotakne te tematike.

Na koncu tega učbenika pa lahko najdemo dodatek k slovenski izdaji, kjer je o družini in zakonski zvezi zapisano sledeče (nekaj najpomembnejših dejstev):

- V primerjavi z Veliko Britanijo, za katero je značilno izrazito naraščanje samskih in enoroditeljskih družin, za Slovenijo velja prav nasprotno.
- V Sloveniji narašča delež gospodinjstev, v katerih živijo starši s svojimi otroki.
- Ženske v Sloveniji glede na moške opravijo veliko več gospodinjskih del (praksa enakomerne porazdelitve dela med partnerjema je precej manj pogosta, kot to velja za Veliko Britanijo).
- Kar zadeva ukvarjanja z otroki pa lahko ugotovimo, da se v Veliki Britaniji tovrstna skrb bolj enakomerno porazdeljuje med obema partnerjema (Moore 1991, 148–149).

Pri predmetu Psihologija se dijaki v srednješolskem izobraževanju z opredelitvijo oz. definicijo družine niso srečali, je pa družina v učbeniku, ki so ga uporabljali pri tem predmetu, nekajkrat omenjena:

- Med dejavnike učenja spadajo tudi socialni dejavniki, kateri izvirajo iz učenčevega ožjega ali širšega okolja, med katere štejemo tudi ekonomski položaj učenca in njegove družine, preskrbljenost z učnimi sredstvi (npr. knjige, računalniki). Sem pa lahko štejemo tudi organizacijo šolstva, učne načrte, načine poučevanja, odnose v družini itd. (Musek in Pečjak 1991, 66).
- Posameznikova osebnost se v precejšnji meri oblikuje pod vplivom širšega družbenega okolja; obstajajo pa tudi razni posredovalci družbenih vplivov, med katere štejemo starše in ostale družinske člane, vrstnike, vzgojitelje, učitelje, vzornike in druge, ki poskrbijo, da si vsak posameznik pridobiva lastnosti, ki mu omogočajo normalno družbeno življenje (Musek in Pečjak 1991, 102).

V tem učbeniku torej družini ni posvečeno skoraj nič prostora – kar je po eni strani tudi pričakovano, saj se pojmovanje družine bolj navezuje na sociološke kot psihološke procese – ne bi bilo smiselno, da bi se dijaki v istem starostnem obdobju, pri dveh predmetih učili isto snov. Po pričakovanjih je torej opredeljevanje družine najbolj obširno in podrobno predstavljeno v učbeniku za sociologijo.

V učbeniku za Zgodovino za 1. letnik gimnazijskega izobraževanja so »zametki družine« opisani tako:

*S prehodom na nove oblike produkcije so se lovske horde razšle. Družbene skupnosti v poljedelskih in pastirskih naseljih so slonele na krvnem sorodstvu, na **rodovih**. Člani rodu so skupaj obdelovali polja, skrbeli za živino, lovili in opravljali druga opravila. Za hrano so morali skrbeti vsi, saj je bila produktivnost še nizka in posameznik povsem odvisen od skupnosti.*

*Znotraj rodu je bila uveljavljena delitev dela. Ženske, ki so v prvem obdobju razvoja rodu obdelovale polja, pripravljale hrano in skrbele za otroke, so zaradi svojega pomena v gospodarstvu rodu imele vodilno vlogo (**matriarhat**). Z uveljavljanjem razvitejše tehnike (ralo, vprežna živina) pa je vodilna vloga v rodu prešla na moške (**patriarhat**).*

*Vsa proizvodna sredstva (zemlja, živina, orodje) so bila **skupna last** rodu. Člani rodu so enakopravno urejali vse zadeve in vsi sodelovali v proizvodnji. **Voljeni starešina**, navadno najstarejši in najbolj izkušen, je reševal medsebojne spore, razdeljeval delo, daroval božanstvom in poveljeval v vojnah. Več rodov se je združevalo v **bratstva**, ta pa v **pleme**. Plemenska skupščina je skupaj s poglavarjem in svetom starešin urejala odnose v plemenu in med njimi. Ker je v rodovih in plemenih odločalo vso ljudstvo, označujemo to obdobje v razvoju človeške družbe za rodovno-plemensko demokracijo (Grobelnik 1991, 13).*

V tem učbeniku sta najbolj presenetljiva pojma matriarhat in patriarhat, saj po navadi ti dve besedi povezujemo z bolj »modernim« svetom – sta se pa pomena besed uporabljala že daleč nazaj v zgodovini. Seveda pa je na tem mestu potrebno poudariti, da je bil takratni pomen teh dveh besed nekoliko drugačen od današnjega.

V tem sklopu učbenikov sem pregledala še učbenik za Geografijo v 1. letniku, kjer pa se družinske tematike niso dotaknili.

Kot že nekajkrat omenjeno, je družina v srednješolskih gimnazijskih učbenikih najbolj obširno predstavljena pri predmetu Sociologija – čeprav tudi tam ni mogoče najti tiste opredelitve družine, ki bi ustrezala današnjemu pluralizmu družinskih oblik.

10 ANALIZA IN PRIMERJAVA DEFINICIJ DRUŽINE V SLOVENSKEM POLITIČNEM SISTEMU IN ŠOLSКИH UČBENIKIH OKOLI LETA 1991

Najprej bom analizirala povezanost pravnih besedil z osnovnošolskimi in srednješolskimi učbeniki v času osamosvajanja Slovenije. Podala bom osnovnošolske in srednješolske definicije družine in jim nato skušala najti povezave s šestimi, po mojem mnenju, najpomembnejšimi pravnimi definicijami družine. Podrobne definicije družin v pravnih besedilih v Republiki Slovenije so že opisane v začetku moje magistrske naloge, ravno tako tudi podrobnejši opisi definicije družine Organizacije združenih narodov, natančnejša definicija družine Statističnega urada Republike Slovenije pa sledi v nadaljevanju moje magistrske naloge. Za lažjo analizo bom tako kot v tem sklopu, kot tudi v kasnejši analizi današnjih osnovnošolskih in srednješolskih učbenikov, uporabila sledeče pravne definicije družine:

- **ZZZDR** (2. člen, 1976): Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.
- **USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE** (53. člen, 1991): Zakonska zveza temelji na enakopravnosti zakoncev. Sklene se pred pristojnim državnim organom; zakonsko zvezo in pravna razmerja v njej, v družini in v zunajzakonski skupnosti ureja zakon; država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere.
- **RESOLUCIJA O TEMELJIH OBLIKOVANJA DRUŽINSKE POLITIKE V REPUBLIKI SLOVENIJI** (1993): Družina predstavlja življenjsko skupnost staršev in otrok.
- **DRUŽINSKI ZAKONIK** (2. člen, 2012): Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice.
- **OZN** (1994): »Družino sestavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka oz. otroke« (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39).
- **STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE**: »Družina je življenjska skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva« (Počkar in Tavčar 2011, 39).

Tabela 10.1: Ali učbenik za Zgodovino v 6. razredu osnovne šole vsebuje zgoraj naštete pravne definicije družine?

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	NE
USTAVA RS	NE
RESOLUCIJA	NE
DZ	NE
OZN	NE
SURS	NE

V preučevanem učbeniku za Zgodovino v 6. razredu osnovne šole, ki so ga učenci uporabljali v času osamosvajanja Slovenije, torej ne moremo najti nikakršne povezanosti z definicijami, katere lahko zasledimo v pravnih aktih. Mogoče učbenik tudi ni najboljši pokazatelj, ali so se avtorji opirali na definicije v pravnih besedilih ali ne, saj ni predstavljena splošna definicija družine, ampak zgolj njeno omenjanje na posameznih mestih.

Spomnimo se, kako je podana definicija družine v učbeniku za Gospodinjstvo za 6. razred osnovnošolskega izobraževanja:

Pomembno je, da si v družini uredimo prijetno skupno življenje, pri tem je pomembna tudi delitev opravil med družinske člane. Že v družini in v njenem gospodinjstvu se naučimo pametnega življenja in gospodinjstva, ki nas lahko spremlja vse življenje. Pri delitvi dela z razumevanjem upoštevamo razlike v starosti, sposobnostih in nagnjenjih družinskih članov. Dobri medsebojni odnosi, toplina in ljubezen med člani družine omogočajo uspešno delovanje gospodinjstva (Beravs in drugi 1992, 7).

Tabela 10.2: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Gospodinjstvo (6. razred).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	NE
USTAVA RS	NE
RESOLUCIJA	NE
DZ	NE
OZN	NE
SURS	DA

Tudi v tem učbeniku lahko opazimo, da se avtor učbenika ni veliko oziral na opredelitve družine v pravnih besedilih. Slednje pri opredeljevanju družine upoštevajo obstoj otroka, kar pa v definiciji, ki jo spremljamo v tem učbeniku, ne moremo zaslediti. Ni natančno opredeljeno, kdo predstavlja družinske člane in kdo je zajet v besedno zvezo »starostna razlika«. Na eni strani gre lahko za samoumevnost, ne drugi spet ne. Definicija družine, s katero se seznanijo učenci v 6. razredu pri predmetu Gospodinjstvo, ustreza zgolj definiciji družine, ki jo poda Statistični urad Republike Slovenije – mogoče ravno iz dejstva, ker obe definiciji vključujeta pojem »gospodinjstvo« oz. izhajata iz tega pojma.

»Družina je majhna skupina staršev in otrok, ki so praviloma v krvnih sorodstvenih odnosih. Nastane s spočetjem oziroma rojstvom prvega otroka bodisi v zakonski zvezi bodisi zunaj nje« (Šter in drugi 1990, 6). Tako je definirana družina v učbeniku za 7. razred pri predmetu Družba in morala. Se slednja opredelitev dotika definicij v pravnih besedilih?

Tabela 10.3: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Družbo in moralo (7. razred).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	DA
RESOLUCIJA	DA
DZ	DELNO
OZN	DA
SURS	DELNO

Definicija družine, katero predstavi avtor tega učbenika, za razliko od prejšnjih dveh, v veliki meri upošteva glavne karakteristike definicije družin, katere lahko spremljamo v pravnih besedilih. Ob takšnem pogledu na razpredelnico moramo upoštevati dejstvo, da gre za moje lastne odločitve o tem, ali se avtor učbenikov dotika pravnih besedil ali ne in da so nekateri pojmi v pravnih definicijah, po mojem mnenju, samoumevni (npr. da družina zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo – ZZZDR in da družino predstavlja vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka – OZN). Ker ni dobesedno navedeno, da sta starša lahko tudi istega spola, sem se v kategoriji ujemanja z Družinskim zakonikom, opredelila na delno upoštevanje slednjega. Glede na preučevani učbenik lahko sklepamo, da se definicija v kar precejšnji meri dotika pravnih aktov v Republiki Sloveniji in da lahko govorimo o povezanosti med njima. Če pa je avtor učbenika tovrstno opredelitev predstavil hote ali nehote oz. ali se je z namenom približal opredelitvam v pravnih besedilih, pa žal ni znano.

Nadalje sem pregledala tudi nekoliko mlajši učbenik za Etiko in družbo, in sicer iz leta 1997, saj me je zanimalo, kako se je opredelitev v primerjavi s »predhodnikom« spremenila oz. po mojih pričakovanjih, tudi nadgradila. Opredelitve družine kot take sicer v tem učbeniku ni, zato bom za svojo lastno oceno, ali se učbeniška definicija ujema z definicijami v pravnih besedilih, uporabila glavne značilnosti družine, ki nam jih je predstavil avtor učbenika.

Tabela 10.4: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Etiko in družbo (7. razred).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	DA
RESOLUCIJA	DA
DZ	DELNO
OZN	DA
SURS	DELNO

Pričakovala sem, da bom v tej nekoliko modernejši različici učbenika za Etiko in družbo že lahko našla takšno opredeljevanje, ki bo zajemala današnji pluralizem družinskih oblik – iskala sem dejstvo, da tudi istospolna starša lahko ustvarita družino. Slednjega v preučevanem učbeniku ni mogoče najti. Razlaga družine v tem učbeniku pa je po vsebini upoštevanja pravnih besedil v Republiki Sloveniji zelo podobna svoji prejšnji, nekoliko starejši različici.

Nazadnje sem v tem sklopu učbenikov pod drobnogled vzela še gimnazijski učbenik za dijake 3. letnikov srednješolskega izobraževanja. Od tega učbenika sem pričakovala ogromno, striktno definicijo in ob tem upoštevanje pluralizma družinskih oblik. Toda zopet sem naletela na učbenik, ki, po mojem mnenju, ni najbolj primeren za to starostno skupino dijakov, saj bi o družinski tematiki morali izvedeti veliko več in se seznaniti s širšim pojmovanjem družine in njenega načina življenja. Definicije v tem učbeniku ne moremo najti, zato se bom zopet oprla na celotno opisovanje družine. Torej, v kolikšni meri se avtor tega učbenika dotika pravnih besedil?

Tabela 10.5: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Gimnazije.

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	DELNO
RESOLUCIJA	DA
DZ	DELNO
OZN	DA
SURS	DELNO

Pregledala sem še učbenika za Psihologijo in Zgodovino (1. letnik gimnazijskega izobraževanja), toda ker ne vključujeta dobesednih opredelitev družin, temveč jo na nekaterih mestih zgolj omenjata, ju v tej sklepni analizi učbenikov, ki so jih uporabljali v času osamosvajanja Slovenije v primerjavi s pravnimi akti v Republiki Sloveniji, nisem posebej obravnavala.

11 DANAŠNJI SLOVENSKI ŠOLSKI SISTEM

11.1 Osnovnošolsko izobraževanje

Učenci vstopijo v osnovnošolsko izobraževanje, ko dopolnijo šest let. Osnovna šola je obvezna za vse in traja do približno otrokovega 15. leta starosti. V prvi razred se vpisujejo tisti učenci, ki v prvem letu šolanja dopolnijo šest let. Osnovna šola je sestavljena iz obveznega in izbirnega programa, ki traja devet let. Obvezni del programa osnovnošolskega izobraževanja predstavljajo obvezni predmeti, izbirni predmeti in ure oddelčne skupnosti (t.i. razredne ure). Šole morajo svojim učencem nuditi tudi razširjeni program, ki zajema jutranje varstvo, podaljšano bivanje, interesne dejavnosti, dodatni in dopolnilni pouk, ure, ki so namenjene individualni in skupinski pomoči učencem z učnimi težavami in nadarjenim učencem ter šolo v naravi. Tedensko in letno število ur pouka pri posameznem predmetu se določi skupaj s predmetnikom. Vsebina predmetov, standardi znanj in cilji pouka pri posameznem predmetu se določijo z učnimi načrti. Učiteljem so pri izvajanju programa osnovnošolskega izobraževanja v veliko pomoč smernice, koncepti in navodila. Za tiste učence, ki prihajajo iz drugih jezikovnih in kulturnih okolij v slovenski vzgojni-izobraževalni

sistem, se izvaja izobraževalni program, ki poudarja celostno vključevanje migrantov – spodbuja razvijanje multikulturnega spodbudnega učenja za vse učence. Šole za uresničevanje nekoliko širših ciljev vzgoje in izobraževanje pripravijo tudi vzgojni načrt. Posebnost slovenskega šolskega sistema je nedvomno v tem, da predstavlja tudi šolstvo narodnosti. Programi šol izvajajo tudi različna tekmovanja, ki so namenjena poglobljanju znanja iz različnih področij – naravoslovje, družboslovje, tehnična znanja, šport itd. Ob zaključku osnovne šole vsi učenci opravijo nacionalni preizkus znanja (NPZ) (Zavod RS za šolstvo).

Cilji osnovnošolskega izobraževanja v Sloveniji so naslednji:

- *zagotavljanje kakovostne splošne izobrazbe vsemu prebivalstvu;*
- *spodbujanje skladnega telesnega, spoznavnega, čustvenega, moralnega, duhovnega in socialnega razvoja posameznika z upoštevanjem razvojnih zakonitosti;*
- *omogočanje osebnostnega razvoja učenca v skladu z njegovimi sposobnostmi in interesi, vključno z razvojem njegove pozitivne samopodobe;*
- *pridobivanje zmožnosti za nadaljnjo izobraževalno in poklicno pot s poudarkom na usposobljenosti za vseživljenjsko učenje;*
- *vzgajanje in izobraževanje za trajnostni razvoj in za dejavno vključevanje v demokratično družbo, kar vključuje globlje poznavanje in odgovoren odnos do sebe, svojega zdravja, do drugih ljudi, svoje in drugih kultur, naravnega in družbenega okolja, prihodnjih generacij;*
- *razvijanje zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti, vedenja o zgodovini Slovencev, njihovi kulturni in naravni dediščini ter spodbujanje državljanske odgovornosti;*
- *vzgajanje za obče kulturne in civilizacijske vrednote, ki izvirajo iz evropske tradicije;*
- *vzgajanje za spoštovanje in sodelovanje, za sprejemanje drugačnosti in medsebojno strpnost, za spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin;*
- *razvijanje pismenosti in razgledanosti na besedilnem, naravoslovno-tehničnem, matematičnem, informacijskem, družboslovnem in umetnostnem področju;*
- *razvijanje pismenosti ter sposobnosti za razumevanje in sporočanje v slovenskem jeziku, na območjih, ki so opredeljena kot narodnostno mešana, pa tudi v italijanskem in madžarskem jeziku;*
- *razvijanje sposobnosti sporazumevanja v tujih jezikih;*

- *razvijanje zavedanja kompleksnosti in soodvisnosti pojavov ter kritične moči presojanja;*
- *doseganje mednarodno primerljivih standardov znanja;*
- *razvijanje nadarjenosti in usposabljanja za razumevanje in doživljanje umetniških del ter za izražanje na različnih umetniških področjih;*
- *razvijanje podjetnosti kot osebnostne naravnosti v učinkovito akcijo, inovativnosti in ustvarjalnosti učenca (Zakon o osnovni šoli, 2. člen).*

Po ciljeh, ki so zapisani v Zakonu o osnovni šoli, lahko sklepamo, da naj bi učenci dobili celostno, nediskriminatorno podobo celotnega sveta, celotnega delovanja družbe. Tako naj bi bilo tudi s pomenom in opredelitvijo družine in družinskega načina življenja v šolskih učbenikih. Seveda pa je na tem mestu ponovno pomembno izpostaviti, da imajo pri predstavitvi opredelitve družine, učitelji in učiteljice še vedno ključno vlogo, saj se sami odločijo, ali bodo sprejeli definicije, ki so jih podali avtorji učbenikov ali se bodo oprli na kakšen drug vir – morda na svojo lastno opredelitev ali mogoče tudi na opredelitve, ki jih najdemo v naših pravno-normativnih besedilih.

11.2 Srednješolsko izobraževanje

Srednje šolstvo v Sloveniji delimo na: gimnazijske programe in programe poklicnega in strokovnega izobraževanja. V slednjem so zajeti le splošnoizobraževalni predmeti. V pristojnost Zavoda RS za šolstvo so zajeti izobraževalni programi gimnazije in splošno izobraževalni predmeti v programih nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter srednjega strokovnega in poklicno-tehniškega izobraževanja. Izobraževalni programi so bili določeni s strani strokovnega sveta, ki jih je nato Ministrstvo za šolstvo in šport objavilo v Uradnem listu ter na svoji spletni strani. Številna usposabljanja, kot so seminarji, študijska srečanja, izmenjave dijakov za uvajanje in izvajanje učnih načrtov ter za izvajanje in ocenjevanje ustreznih predmetov splošne ali poklicne mature organizirajo predmetne skupine Zavoda RS za šolstvo. Tako kot na področju osnovnošolskega izobraževanja se tudi na srednješolskem izobraževanem področju ustrezno skrbi za italijansko in madžarsko narodnostno manjšino (Zavod RS za šolstvo).

Gimnazije (tako splošne kot strokovne) imajo naslednje naloge:

- *na mednarodno primerljivi ravni posreduje znanje, potrebno za nadaljevanje izobraževanja v visokem šolstvu,*
- *razvija samostojno kritično presojanje in odgovorno ravnanje,*
- *posreduje znanje o slovenskem jeziku in književnosti, na območjih, ki so opredeljena kot narodnostno mešana, pa tudi o italijanskem oziroma madžarskem jeziku in književnosti, ter razvija sposobnost za razumevanje in sporočanje v knjižnem jeziku,*
- *vzpodbuja zavest o integriteti posameznika,*
- *razvija zavest o državni pripadnosti in narodni identiteti in vedenja o zgodovini Slovenije in njeni kulturi,*
- *vzgaja za odgovorno varovanje svobode, za strpno, miroljubno sožitje in spoštovanje soljudi,*
- *razvija in ohranja lastno kulturno tradicijo in seznanja z drugimi kulturami in civilizacijami,*
- *vzgaja za obče kulturne in civilizacijske vrednote, ki izvirajo iz evropske tradicije,*
- *razvija pripravljenost za vzpostavljanje svobodne, demokratične in socialno pravične države,*
- *vzbuja zavest odgovornosti za naravno okolje in lastno zdravje,*
- *razvija zavest o pravicah in odgovornostih človeka in državljana,*
- *razvija nadarjenosti in usposablja za doživljanje umetniških del in za umetniško izražanje in*
- *omogoča izbiro poklica (Zakon o gimnazijah, 2. člen).*

Tudi na področju srednjega šolstva lahko skozi cilje, ki so zapisani v Zakonu o gimnazijah, razberemo, da naj bi bili učni načrti v celoti nediskriminatorni ter naj bi dijaka oz. dijakinjo seznanili z resničnim svetom, z resnično podobo družbo, ki je v resnici precej drugačna, kot mislimo, da je, oz. da je družba, v kateri živimo precej kompleksna. Pa so definicije družine v gimnazijskih učbenikih resnično dovolj dobre, da zajemajo pluralizem današnjih družinskih oblik?

12 ANALIZA DANAŠNJIH OSNOVNOŠOLSKIH UČBENIKOV

Najprej sem analizirala učbenik, ki ga uporabljajo četrtošolci pri predmetu Družba. Učbenik se začne prav s predstavitvijo družine, ki je predstavljena na kar dvajsetih straneh (od skupno

105). Slednjo lahko spoznavamo skozi naslednje tematike: kako ljudje v družinah sploh odraščajo; kako je lahko vsaka družina drugačna – moja je drugačna od tvoje; nastanek družine in njeno spreminjanje; kako to, da ljudje sploh živijo v družinah; kako poteka navaden delovni dan vseh članov družine; kaj so prazniki, običaji in olika; katere so pravice, ki so jih deležni otroci; kakšno varstvo in pomoč potrebujejo otroci (Umek 2012, 8).

Nekaj glavnih značilnosti družine, ki so predstavljene v tem učbeniku:

- Družine v Sloveniji in drugje po svetu imajo skupno točko – sestavljene so iz staršev in otrok; starševska poglobljena naloga pa je, da otrokom nudijo vse, kar le-ti potrebujejo v svojem odraščanju.
- Skupno gospodinjstvo predstavljajo vsi člani družine – le-ti stanujejo in pospravljajo skupaj, pripravljajo načrte za prihodnost itn.
- Ožja družina je družina, kjer skupaj živijo otroci, njihova mama in njihov oče; sem pa spadajo tudi družine, kjer otroci živijo samo z mamo ali samo z očetom (otroci, ki živijo le z enim od staršev niso za nič prikrajšani – lahko odraščajo tako kot v vseh drugih oblikah družine).
- Razširjeno družino predstavljajo otroci, njihovi starši in drugi sorodniki (npr. babice in dedki, strici in tete,...), ki skupaj živijo (Arko in drugi v Umek 2012, 8–9).

Na prvi pogled se zdi, da bo družina na vseh straneh, ki jih zajema, predstavljena v vseh možnih oblikah oz., da bo predstavljen celotni pluralizem družinskih oblik. Toda temu žal ni tako. V učbeniku je celotna slika družine precej obširna in učencem omogoča zelo dober pregled dinamike družinskega načina življenja, na drugi strani pa ni mogoče zaslediti tako obširnega opredeljevanja vseh možnih družinskih oblik. Tako ni jasno napisano, da lahko obstajajo enostarševske družine, družine z dvema staršema istega spola ipd. Na ta način se učencu zapre vpogled v dinamičnost družinskih oblik, je pa tudi res, da se učenci s pojmom družine seznanjajo tudi v višjih razredih osnovne šole (Umek 2012, 9).

Naslednji učbenik, ki v osnovnošolskem izobraževanju predstavi pojem družine, je učbenik pri predmetu Gospodinjstvo, ki ga učenci uporabljajo v 5. razredu. Tema je predstavljena na petih straneh (od skupno 83) v poglavju dom in družina pod drobnogledom (Umek 2012, 11).

»Družina je življenjska skupnost staršev in otrok« (Lovšin Kozina in drugi 2010, 8). Je za obstoj družine skozi to definicijo torej potrebna tudi korezidenčnost? Skupno gospodinjstvo je vseeno najverjetneje na tem mestu že samoumevno, toda takšna definicija družine ne

izključuje možnosti, da otrok ne živi skupaj s starši, pa lahko vseeno govorimo o družini (npr. dijaki in študentje, ki skozi svoje šolanje prebivajo v domovih, daleč stran od staršev). Ta opredelitev družine tudi ne izključuje možnosti, da sta starša lahko istospolno usmerjena, na drugi strani pa ta možnost tudi ni neposredno navedena – avtor ne uporabi nikakršnega »sovražnega govora« proti tovrstnim oblikam družine (Umek 2012, 11).

Avtor učbenika v ospredje postavi štiri vrste družine, in sicer: jedrna družina, enostarševska družina, razširjena družina (v istem domu živijo tri generacije – otroci, starši in stari starši) in nova družina. Jedrno družino predstavljajo skupnost očeta, matere in otrok (tudi posvojenih), družina z enim staršem pa je še vedno obravnavana kot poglavje zase (Umek 2012, 12).

Osnovne vloge družine, ki so predstavljene v preučevanem učbeniku:

- Biološka vloga družine: novorojenci pomenijo nadaljevanje rodu – poudarek je na reprodukcijski vlogi družine.
- Socialna vloga družine: v družini se učimo vzajemnega sodelovanja ter tudi spoznavanja, kaj je prav in kaj ne, kaj je pravilno in kaj ni pravilno, kako se primerno obnašati in kaj za družbo ni primerno obnašanje itn.
- Ekonomska vloga družina: zajema dejstvo, da je denar nujno potreben za življenje in ga starši pridobijo bodisi z delom, bodisi s socialno pomočjo, pokojnino ali otroškimi dodatki.
- Čustvena vloga družine: družina nam daje občutek ljubezni, pripadnosti, varnosti in podpore (v družini lahko delimo tako žalost kot veselje) (Lovšin Kozina in drugi v Umek 2012, 12).

Da obstaja možnost, da sta partnerja lahko tudi istospolno usmerjena in imata otroke, v tem učbeniku ni izključena, prav tako pa tudi ni posebej poudarjeno, da ta možnost obstaja. Na ta način oz. z definicijo, ki jo najdemo v tem učbeniku, nam avtor pusti prosto pot, da si sami oblikujemo mnenje kaj družina je in kaj družina ni, kdo lahko predstavlja starše in kdo ne.

V učbeniku za Državljanstvo vzgojo in domovinsko vzgojo ter etiko posebnega poglavja o družini ne moremo najti, kar je nekoliko presenetljivo, glede na predstavo o tem, kaj naj bi učenci pri omenjenem predmetu spoznavali. Zraven vrstnikov, medijev in šole je družina na kratko opisana v poglavju o dejavnih socializacije (Umek 2012, 15).

Družina je v sodobni družbi najpomembnejša za posameznikov vstop v življenje, kasneje pa se tu pokaže še vpliv vrstnikov, šole, širšega družbenega okolja in tudi množičnih medijev. V

družini se njeni najmlajši člani naučijo pravil vedenja s svojimi čutnimi zaznavami, posnemanjem in nasprotovanjem. Otrokova odzivnost je odvisna od sooblikovanja odnosov, kateri se vzpostavljajo med vsemi družinskimi člani ter tudi načini, kako se znotraj družine pogovarjajo in rešujejo probleme. To je obdobje, v katerem otrok v največji meri oblikuje odnos do sebe in do soljudi, družinsko okolje je najpomembnejše ko govorimo o dejavnikih primarne socializacije. Družina torej predstavlja primarno družbeno skupino (Karba in Lašič v Umek 2012, 15).

Hvala ti,
ker me učiš, kaj je prav in kaj ne,
ker spodbujaš moje načrte in moje sanje,
ker mi praviš, naj me nič ne ustavi,
ker mi kažeš, da se zlovolja z nasmehom odpravi,
ker mi zagotavljaš, da sem dragocen,
ker ob tebi spoznavam ljubezni pomen,
ker mi brišeš solze žalosti,
ker me pomiriš, ko me kaj razjezi,
ker svojo dobroto drugim deliš,
ker pomagati drugim tudi mene učiš,
ker me objameš, ko sem otožen,
ker mi šepeteš, da sem ljubljeni sin.
Hvala ti, moja družina za vse to.
Če te ne bi imel ne vem kaj bi z menoj bilo.

(vir: J. Malinchak, Kurja juhica za najstniško dušo v Karba in Lašič 2009, 13).

V tem učbeniku torej ni niti najmanjšega sledu o pluralizmu družinskih oblik. Kaj je botrovalo temu, da družina v tem didaktičnem gradivu ni dobila svojega prostora? Toda če razmislimo

še malo drugače, pa je po drugi strani mogoče tovrstna predstava družine primerna, saj če bi obstajalo samostojno poglavje o družini, le-ta ne bi nujno vsebovalo dejstva, koliko različnih vrst družine obstaja ter bi lahko bilo poudarjeno, da družina z istospolno usmerjenima partnerjema, ni normalna oblika družine. Mogoče je boljše, da se avtor ni dotaknil te tematike, da si ne bi pubertetniki prehitro ustvarili diskriminatornega odnosa do vseh možnih oblik družine.

13 ANALIZA DANAŠNJIH GIMNAZIJSKIH UČBENIKOV

S pojmovanjem družine se dijaki, ki obiskujejo srednješolski gimnazijski program, srečujejo pri predmetu Sociologija v 3. letniku njihovega izobraževanja. »Družina je za večino ljudi prva družbena skupina, v kateri kot otroci pridobivajo prve izkušnje z drugimi ljudmi...« (Počkar in drugi 2011, 66).

Družina je opisana na treh straneh (od skupno 207). Tako kot v učbeniku pri predmetu Državlјanska vzgoja in domovinska vzgoja ter etika v 7. razredu osnovne šole je tudi tu družina opredeljena kot ena izmed podtem dejavnikov socializacije, med katere spadajo poleg družine še skupina vrstnikov, šola ter množični mediji. Vrste družine, ki jih obravnava ta učbenik:

- Majhna, nuklearna ali jedrna družina;
- Družina z dvema (biološkima) staršema in njunimi otroki;
- Enostarševske družine;
- Reorganizirane družine;
- Istospolne družine (Počkar in drugi v Umek 2012, 18).

Po dolgem prebiranju učbenikov in nekaterih ostalih didaktičnih sredstev, se je končno našel učbenik, ki vsebuje takšno opredelitev družine, ki tudi dobesedno navaja, da med oblike družin lahko brez zdržkov štejemo tudi istospolne družine.

Se pa pojavi dilema, kaj ob predloženi klasifikaciji družin predstavlja jedro družino oz. jedro. Avtor kot posebno obliko poda tudi enostarševske družine, kar pomeni, da en starš in en otrok ne predstavljata jedra; prav tako pa kot eno izmed možnih oblik družine opredeljuje dvostarševsko družino z otrokom, kar pomeni, da tudi ta oblika družine ne predstavlja jedra. Kaj se torej skriva za tem pojmom? (Umek 2012, 18).

V učbeniku je nadalje predstavljen še sistem nagrajevanja in kaznovanja, saj naj bi ravno ravnovesje med tema dvema poloma predstavljal »dobro družino«. Na tem mestu se tudi prvič pojavi pojem *infantilizacija mladih* – le-ta predstavlja pojav, ko mladi svoje pomembne odločitve v življenju prepuščajo ostalim (predvsem staršem), na ta način pa se težko prevzamejo odgovornosti za svoja lastna dejanja. Avtor pa predstavi tudi trenda, ki se vedno bolj širita po vsej Evropi in posledično seveda tudi po Sloveniji – podaljšana odvisnost od staršev in vedno bolj pozni prehodi v odraslost, česar v preučevanih učbenikih do sedaj tudi nismo zasledili (Počkar in drugi v Umek 2012, 19).

Dinamičen, pester in predvsem pluralističen vpogled je v tem učbeniku kar precej dobro predstavljen, saj zajema tako pozitivne kot negativne strani družinskega življenja (Umek 2012, 19). Kar pa je najbolj pozitivno v preučevanem sociološkem učbeniku, pa je seveda obravnavanje istospolnih družin kot enakopravno vsem ostalim oblikam družin.

Za razliko od leta 1991 lahko danes dijaki družino še podrobneje spoznavajo tudi pri maturitetnem predmetu Sociologija v 4. letniku srednješolskega izobraževanja – kar pomeni, da si ta predmet izberejo tisti, ki jih področje sociologije nekoliko bolj zanima.

Družina je v tem učbeniku kar podrobno predstavljena, saj ji je namenjeno kar nekaj prostora in sicer osemindvajset strani (od skupno 233). Predstavljene so naslednje podteme: »Opredelitev in pomen družine, družina in sorodne družbene skupnosti, pluralnost družinskih oblik, funkcije družine, delitev dela in vlog v družinah, dezorganizacija družin in razveze zakonske zveze, nasilje v družini, spreminjanje družinskega življenja, sociološki pogledi na spreminjanje družin ter razmerje med družino in državo« (Umek 2012, 21).

Sprva se avtorju učbenika poraja misel, da definicija oz. opredelitev družine ni težavna, saj naj bi se slednja oblikovala že v samih posameznikovih življenjskih izkušnjah in tako naj bi vsak izmed nas vedel kaj je družina in katere so tiste lastnosti, ki so zanjo značilne. Toda vseeno se lahko srečujemo s številnimi vprašanji, ki zadevajo opredelitev družine. Skozi zgodovino je definicija družine predstavljala idealni oz. normativni model, zaradi katerega so se vse ostale oblike, ki niso bile zajete v definicijo, opredeljevale kot deviantne, nenavadne in celo patološke. Danes pa opredelitve družin predstavljajo podlago za socialno-politične državne ukrepe, saj na ta način država nekatere družinske oblike upošteva (legalizira), drugih pa ne (Počkar in Tavčar Kranjc v Umek 2012, 21–22).

Še dve definiciji, ki sta predstavljeni v tem učbeniku:

- »Družino sestavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka oz. otroke« (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39). Ta definicija je bila sprejeta leta 1994, sprejela pa jo je skupina strokovnjakov Organizacije Združenih Narodov. Ta opredelitev je prepoznavna v zakonodajah in običajih držav, ki so članice OZN.
- »Družina je življenjska skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva« (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39). To definicijo je uporabil Statistični urad Republike Slovenije ob zadnjem popisu prebivalstva.

Avtor učbenika pa predstavi tudi pravno definicijo družine, ki je za mojo magistrsko nalogo najpomembnejša in jo v dosedanjih učbenikih ni bilo. Takšno opredelitev družine najdemo v obstoječi zakonodaji RS:

2. člen

Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.

3. člen

(1) Zakonska zveza je z zakonom urejena zakonska skupnost moža in žene.

(2) Pomen zakonske zveze je v zasnovanju družine.

(Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih RS, 2004).

Pravna definicija družine, ki je bila v načrtovani zakonodaji (Predlog družinskega zakonika RS, 2010) na referendumu leta 2012:

2. člen

(1) Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice.

(2) Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države.

3. člen

Zakonska zveza je življenjska skupnost dveh oseb, katere sklenitev, pravne posledice in prenehanje ureja ta zakonik.

(Predlog Družinskega zakonika RS v parlamentarni obdelavi, 2010).

Na žalost pa ta predlog zakonika na referendumu državljani in državljanke Slovenije niso podprli.

To je učbenik, ki izmed preučevanih ponuja najbolj kvaliteten vpogled v pluralizem družinskih oblik, saj predstavi številne primere in razlage ob opredeljevanju družine in dijakom omogoča pester ter širok vpogled v raznolikost družinskih oblik življenja (Umek 2012, 24).

14 ANALIZA IN PRIMERJAVA DEFINICIJ DRUŽINE V DANAŠNJIH UČBENIKIH S PRAVNO-NORMATIVNIMI BESEDILI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Današnji osnovnošolski in srednješolski učbeniki (oz. učbeniki, ki so nastajali vzporedno z aktualnostjo (ne)sprejetja družinskega zakonika) nam torej ponujajo pester vpogled na dinamiko družinskega življenja. Koliko pa se definicije v resnici dotikajo pravnih aktov, katere lahko spremljamo v Republiki Sloveniji?

Na tem mestu se najprej spomnimo, s katerimi pravnimi besedili je, po mojem mnenju, najbolj smiselno postaviti vzporednice z današnjimi učbeniki:

- **ZZZDR** (2. člen, 1976): Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.
- **USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE** (53. člen, 1991): Zakonska zveza temelji na enakopravnosti zakoncev. Sklene se pred pristojnim državnim organom; zakonsko zvezo in pravna razmerja v njej, v družini in v zunajzakonski skupnosti ureja zakon; država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere.

- **RESOLUCIJA O TEMELJNIH OBLIKOVANJA DRUŽINSKE POLITIKE V REPUBLIKI SLOVENIJI** (1993): Družina predstavlja življenjsko skupnost staršev in otrok.
- **DRUŽINSKI ZAKONIK** (2. člen, 2012): Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice.
- **OZN** (1994): »Družino sestavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka oz. otroke« (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39).
- **STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE**: »Družina je življenjska skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva« (Počkar in Tavčar 2011, 39).

Svojo analizo bom začela z učbenikom za četrtošolce pri predmetu Družba. Dobesedna definicija družine ni podana, zato bom kot iztočnico za primerjavo med učbenikom in pravnimi besedili pogledala kar glavne značilnosti družine, ki so v njem predstavljene. Ob vprašanju ali se učbeniška opredelitev dotika pravnih besedil, sledijo naslednji odgovori:

Tabela 14.1: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Družbo (4. razred).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	NE
RESOLUCIJA	DA
DZ	DELNO
OZN	DA
SURS	DA

V preučevanem učbeniku lahko vidimo, da se njegov avtor v kar precejšni meri dotika tudi normativov, ki so zapisani v slovenskih pravnih aktih. Ni pa upoštevana opredelitev kot je podana v Ustavi Republike Slovenije (saj slednja bolj kot o družini govori o zakonski zvezi – ki pa je mogoče predstavljena na kakšnem drugem mestu v učbeniku). Da se avtor delno dotika tudi Družinskega zakonika pa mislim predvsem na to, da še vedno ni mogoče zaslediti celotnega pluralizma družinskih oblik – med njimi tudi družine z istospolnimi starši.

Naslednji učbenik, v katerem učenci spoznajo kaj je družina, je učbenik pri predmetu Gospodinjstvo, ki ga uporabljajo v 5. razredu osnovnošolskega izobraževanja. Tu je družina

opredeljena tako: »Družina je življenjska skupnost staršev in otrok« (Lovšin Kozina in drugi 2010, 8). Ali se takšna opredelitev opira na pravna besedila?

Tabela 14.2: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Gospodinjstvo (5. razred).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	NE
RESOLUCIJA	DA
DZ	DELNO
OZN	DA
SURS	DELNO

Definicija družine v tem učbeniku se torej skoraj popolnoma ujema z definicijo, ki je oblikovana v Resoluciji o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji iz leta 1993. Definicija tudi ustreza opredelitvam družine, ki sta zapisani v ZZZDR in OZN. Skozi takšno definicijo družine ni izključena možnost obstoja družine s staršema, ki sta istega spola, toda ker iščem definicijo, ki bo to dobesedno navedla, sem se v po lastni presoji odločila, da se učbeniška definicija le delno približa opredelitvi v Družinskem zakoniku. Ker gre pri definiciji družine Statističnega urada Republike Slovenije za skupnost oseb (ne nujno otrok) sem se tu ravno tako odločila za delno ujemanje.

V učbeniku za Državljanstvo vzgojo in domovinsko vzgojo ter etiko, ki je namenjen učencem 7. razreda osnovne šole, ni definicije družine. Gre samo za skopo in zelo kratko opisovanje družine, zato se bom v svoji analizi povezanosti med definicijami zopet morala nasloniti zgolj na nekaj vrstic, katere opisujejo družino. katerim pravnim definicijam se torej avtor približa?

Tabela 14.3: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Državljanstvo vzgojo ter etiko (7. razred).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DELNO
USTAVA RS	NE
RESOLUCIJA	DELNO
DZ	DELNO
OZN	DELNO
SURS	DELNO

Ker nam učbenik predstavi dokaj površno opisovanje družine, je tudi ujemanje s pravnimi akti v Republiki Sloveniji bolj klavrno. Nikjer ni dobesedno navedeno, da je družina skupnost staršev in otrok, zato sem se tudi v skoraj vseh primerih odločila le za delno ujemanje. Avtor družino sicer opisuje kot neko povezanost med najmlajšimi in starejšimi člani – vendar da bi takšno opisovanje družinskega načina življenja lahko bolj enačili s pravnimi besedili, takšno opisovanje ni dovolj. Tudi v tem učbeniku ni mogoče zaslediti današnjega pluralizma družinskih oblik.

Kako je družina definirana v gimnazijskih programih pri predmetu Sociologija? V kolikšni meri se avtor učbenika za dijake 3. letnika »opre« na definicije družine, katere najdemo v slovenskih pravnih aktih?

Tabela 14.4: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za Sociologijo (3. letnik).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	DELNO
RESOLUCIJA	DA
DZ	DA
OZN	DA
SURS	NE

»Družina je za večino ljudi prva družbena skupina, v kateri kot otroci pridobivajo prve izkušnje z drugimi ljudmi...« (Počkar in drugi 2011, 66). Takšna definicija pušča številne odpre možnost – med drugim avtorji tudi izpostavijo dejstvo, da lahko brez kakršnikoli zadržkov med družine štejemo tudi istospolne starše, zato sem se na tem mestu prvič odločila, da definicija v celoti ustreza definiciji Družinskega zakonika. Slabost takšne definicije pa je v tem, da ne ustreza kriterijem opredelitve družine, katero nam ponuja Statistični urad Republike Slovenije, saj ne vemo natančno, kdo vse lahko predstavlja gospodinjstvo.

Opredelitev družine pa je najbolj kvalitetno predstavljena v učbeniku, ki ga dijaki gimnazij uporabljajo pri maturitetnem predmetu Sociologija (4. letnik). V tem učbeniku so predstavljene opredelitve družine, kot jih lahko zasledimo v zakonodajah OZN in na Statističnem uradu Republike Slovenije, ter definiciji, ki jih ponujata ZZZDR in Predlog Družinskega zakonika v parlamentarni obravnavi. Čeprav je izid ujemanja tega učbenika in pravnih besedil več kot očiten, bom za lažjo analizo podala še zadnjo primerjavo, v kolikšni meri se avtor učbenika približa pravno-normativnim besedilom.

Tabela 15.5: Prikaz ujemanja pravnih besedil z učbenikom za maturitetni predmet Sociologija (4. letnik).

	DA/NE/DELNO
ZZZDR	DA
USTAVA RS	DELNO
RESOLUCIJA	DA
DZ	DA
OZN	DA
SURS	DA

Ker je avtor slednjega učbenika uporabil oz. predstavil dobesedne definicije družin, katere lahko najdemo v najpomembnejših pravnih aktih v Sloveniji, imamo pri skoraj vseh kategorijah popolno ujemanje. Ker Ustava Republike Slovenije bolj kot o družini spregovori o zakonski zvezi, gre na tem mestu za delno ujemanje (kar je mogoče tudi pričakovano, saj nekateri avtorji učbenikov ločujejo med družino in zakonsko zvezo). V tem učbeniku so torej predstavljene skoraj vse pravne listine, katere opredeljujejo družino – takšen način predstavitve družine je torej tudi najboljši pokazatelj, da obstajajo velike težave pri opredeljevanju družine in njenega načina življenja.

15 UREJENOST DRUŽINSKEGA PRAVA OZIROMA ISTOSPOLNIH PARTNERSTEV V NEKATERIH OSTALIH EVROPSKIH DRŽAVAH

Na področju pravnih normativov istospolnih partnerskih zvez poznajo evropske države tri oblike:

- Neregistrirano partnerstvo (homoseksualni par pridobi določene obveznosti in pravice po določenem času skupnega bivanja)
- Civilno/registerirano partnerstvo (institut, ki je v veliki meri namenjen istospolnim parom in priznava skoraj vse obveznosti in pravice, ki izhajajo iz instituta zakonske zveze)
- Poroka (pravice homoseksualnih in heteroseksualnih parov so na tem mestu popolnoma izenačene)

Leta 1979 je Nizozemska kot prva sprejela zakon o neregistriranem partnerstvu, temu pa je leto za tem sledila tudi Švedska (obe pa danes poznata zakonsko zvezo, ki jo lahko sklene

tako heteroseksualni kot tudi homoseksualni par). Registrirano partnerstvo v Evropi trenutno priznava 12 držav, poroka pa je uzakonjena v naslednjih državah: Velika Britanija, Švedska, Španija, Portugalska, Norveška, Nizozemska, Luksemburg (od 1. januarja 2015), Islandija, Francija, Belgija in Danska. V bližnji prihodnosti naj bi zakon, ki dovoljuje poroko med istospolnimi partnerji, sprejeli tudi na Finskem, podobni zakoni pa so v pripravi tudi po celotni Evropi. Na svetu so istospolne poroke uzakonjene še v Urugvaju, Južni Afriki, na Novi Zelandiji, nekaterih delih Mehike, Kanadi, Braziliji, Argentini in tudi v ZDA (37 zveznih držav). Družinska zakonodaja pa se počasi, a vztrajno približuje izenačitvi pravic za vse pare (homo in heteroseksualne) – od registriranega partnerstva k poroki (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 5–6).

Prva država, ki je omogočila registracijo homoseksualnih parov (1989), je Danska. Istospolni pari imajo od leta 2009 tudi pravico, da lahko posvojijo otroka (pod pogoji, ki so zapisani v Zakonu o posvojitvah), od leta 2012 pa se smejo istospolni pari tudi poročiti (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 6) .

Vprašanje družine, zakonske zveze, razveze in otrok v Belgiji ureja Civilni zakonik, nekatera vprašanja pa so urejena tudi v Sodnem zakoniku. Od leta 2003 so v Belgiji (kot drugi državi na svetu) zakonsko dovoljene poroke istospolnih partnerjev. V prvem odstavku 143. člena Civilnega zakonika je zapisano: *»Dve osebi različnega ali istega spola lahko skleneta zakonsko zvezo«*. Istospolni partnerji so imajo od leta 2006 tudi pravico, da posvojijo otroka (skupna posvojitev otroka ali posvojitev otroka, kateremu je eden izmed para biološki starš). Sicer pa belgijsko pravo specifično nima definirane družine in zakonske zveze (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 6).

V Nemčiji je od leta 2001 v veljavi zakonodaja o priznavanju istospolnih zvez (Zakon o življenjskem partnerstvu). Homoseksualnim parom so priznane številne pravice in obveznosti, ki veljajo tudi za heteroseksualne pare. Skupna posvojitev otroka ni mogoča, lahko pa homoseksualni par posvoji otroka, kateremu je eden izmed para biološki starš (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 7).

Nizozemska je leta 1997 sprejela Zakon o registriranem partnerstvu (ki je v veljavo stopil leta 1998), v njem pa so urejena razmerja med partnerji (tako hetero kot homoseksualnimi). Civilni zakonik je bil dopolnjen leta 2000, ko je v veljavo stopil Zakon o zakonski zvezi

istospolnih partnerjev. Posvojitve otroka je omogočena obema vrstama parov (isto in raznospolnim) (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 7).

Leta 2005 je Španija kot tretja država na svetu spremenila svoj Civilni zakonik in uvedla poroko istospolnih partnerjev. Poročni par ima enake pravice in dolžnosti, ne glede na to ali sta istospolni ali raznospolni par. Na tem mestu so izenačene tudi pravice dedovanja, državljanstva, posvojitve otrok, razveze ipd (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 7).

Na Švedskem od leta 2009 veljajo nova določila v zvezi z zakonsko zvezo. Zakonska zveza se lahko sklene pod enakimi pogoji tako med heteroseksualnimi kot tudi med homoseksualnimi pari. Reforma Zakona o zakonski zvezi je na Švedskem občutno zmanjšala število zadržkov za pravno sklenitev zakonske zveze. Tako kot v ostalih skandinavskih državah mora par za sklenitev zakonske zveze upoštevati: mladoletnost, dvojno zakonsko zvezo in sorodstvo. V švedskem parlamentu je bil leta 2002 sprejet tudi zakon, po katerem imajo tudi istospolni partnerji možnost posvojitve otrok svojega partnerja (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 7–8).

Zakon o zakonski zvezi, katero lahko sklene istospolni ali raznospolni par, velja v Veliki Britaniji od leta 2013 (Anglija, Wales) oz. od leta 2014 (Škotska). Zakonca sta enakopravna v pravicah in obveznostih. Od leta 2004 je bil v veljavi zakon o civilnem partnerstvu, od konca leta 2005 pa so imeli homoseksualni pari omogočeno sklenitev civilnega partnerstva preko civilnega postopka registracije (pravno pa so imeli istospolni pari enake pravice kot heteroseksualni pari). Od leta 2002 so posvojitve otrok istospolnih parov dovoljene na Škotskem, v Walesu in Angliji, Severna Irska pa to dovoljuje od leta 2013 (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 8).

Code civil (Civilni zakonik) je temeljni predpis, ki se dotika francoske problematike družinskega prava. Od leta 2013, ko je takratni parlament sprejel dopolnitev zakona, je zakonska zveza (poroka) odprta tudi za pare, ki so istega spola. Dopolnitev zakona omogoča, da lahko zakonsko zvezo skleneta dve osebi (ne glede na spol) ter možnost posvojitve (skupne ali posvojitve po enem izmed partnerjev za homoseksualne pare). Pred uvedbo te dopolnitve je bila v Franciji od leta 1999 v veljavi civilnopravna pogodba o solidarnosti (PACS). To pogodba je neke vrste pravna institucija, ki skupnostim, ki sklenejo medsebojno pogodbo, ne glede na naravo razmerja in spol (vključno z homoseksualnimi pari), podeljuje določene

dolžnosti in pravice. PACS lahko skleneta dve samski individualni osebi, kateri sta starejši od 18 let. Obenem partner ne sme biti poročen oz. že vključen v PACS, pakta pa ne morejo skleniti niti sorodniki (izjema so le bratranci in sestrične) (Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2014, 8–9).

16 ZAKLJUČEK

Vsak izmed nas ima dobro predstavo o tem, kaj je družina. Pa res vemo, kaj je to? Današnja dinamika družinskega načina življenja nam pušča številna odprta vprašanja na to, kaj oz. kdo je družina. Posamezniki in posameznice imajo prosto pot pri odločitvi o tem, kaj za nekoga predstavlja družino. Žalostno pa je predvsem dejstvo, da o neki manjšini ljudi (govorim o istospolnih starših), odloča ljudstvo, ki pa je v Sloveniji, po mojem mnenju, še precej konzervativno.

V večini pravnih aktov lahko spremljamo opredelitve družine, kjer gre za skupnost staršev in otrok, kar je vsesplošna opredelitev, ki pa vseeno v nas prebuja številna vprašanja. Kdo so starši, so lahko otroci tudi posvojeni, kam potemtakem sodijo otroci v rejniških družinah, kaj še potrebuje neka družbena skupina, da lahko govorimo o družini ipd. Ustava Republike Slovenije se bolj kot družini posveti zakonski zvezi – kar bi se po nekaj letih tudi lahko spremenili, saj menim, da je naša ustava na nekaterih mestih že precej »zastarela«. Tudi preostali pravni normativi se od časa osamosvojitve Slovenije do danes niso kaj dosti spreminjali, čeprav bi bile spremembe še kako potrebne, tudi na družinskem področju, saj bi današnji dinamiki družinskega življenja morala slediti tudi pravna besedila.

Ali so se nekateri avtorji učbenikov zavestno opirali na definicije družin v pravnih besedilih v Republiki Sloveniji, žal ni znano. Kot na nekaterih mestih tudi ni znano, ali so bile definicije v učbenikih podane kot avtorjeva lastna opredelitev, ali pa so si opredelitve od nekje »sposodili«. Ker sem pri pregledu učnih načrtov za leti 1991 in 2012 upoštevala učbenike, ki so bili v splošni veljavi, sem tudi v svoji magistrski nalogi uporabila učbenike oz. didaktična sredstva, katera naj bi uporablja večina šol (na ta način sem mogoče iz katerega obdobja nehote izpustila kakšen učbenik, ki bi mogoče bolje opredelil družino).

S svojo analizo oz. primerjavo med učbeniki in pravnimi besedili v Republiki Sloveniji sem odgovorila na raziskovalni vprašnji, ki sta bili podani v uvodu in sicer kako se je v istem obdobju spreminjalo razumevanje družine v osnovnošolskem in srednješolskem učnem gradivu in kako oz. v kolikšni meri so se avtorji učbenikov opirali na pravne normative, ki veljajo v naši državi.

V svoji magistrski nalogi sem torej iskala povezave definicij, ki jih lahko najdemo v definicijah družine v učbenikih in pravnih besedilih v Republiki Sloveniji. Na nekaterih mestih so rezultati presenetljivi, saj so se, po mojem mnenju, avtorji učbenikov premalo

opirali na pravne definicije, ali kar je še huje, definicije družine sploh niso podali, s čimer niso nakazali, da je danes na svetu mogoče spremljati množstvo družinskih oblik. Bistvenega pomena je, da bi se mladi danes seznanili z možnostjo, da sta tudi istospolna starša lahko ravno tako ljubeča starša kot sta to heteroseksualna starša. Če bi mlade že od malih nog učili sprejemanja drugačnih, toda zato nič manj vrednih oblik družinskega življenja, bi bil mogoče tudi izid referendum iz leta 2012 (Družinski zakonik) drugačen. Po drugi strani pa je tudi res, da mladi in nekoliko bolj izobraženi ne hodijo na volišča, češ, moj glas ne šteje, moj glas ne bo spremenil ničesar, saj je vsesplošno zaupanje v politiko čedalje manjše. Takšna je žal politika v Sloveniji, ki po mojem mnenju, preveč posega v popolnoma zasebne sfere naših življenj. Menim, da vprašanje Družinskega zakonika ne bi smelo biti javno vprašanje, ker ima večinska konzervativna Slovenija nanj že vnaprej znan odgovor.

17 LITERATURA

1. Angerer, Tatjana. 1990. *Biologija: šesti razred osnovne šole*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
2. Asen, Eia. 1998. *Družine*. Ljubljana: DZS.
3. Beravs, Franc, Miroslav Glas, Ana Kraker, Anton Pelko, Franci Sluga in Marija Toplak. 1992. *Gospodinjstvo za 6. razred*. Ljubljana: Domus.
4. Božič, Branko in Tomaž Weber. 1983. *Zgodovina za šesti razred*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
5. Brinovec, Slavko, Gosar Anton, Marjan Klemenčič, Vladimir Klemenčič, Jurij Kunaver, Franc Lovrenčak, Mirko Pak, Dušan Plut, Marija Košak, Darko Radinja, Igor Vrišer. 1991a. *Geografija 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
6. Brinovec, Slavko, Franc Fortun, Marija Košak, Zvonko Rus. 1991b. *Zemljepis: za 6. razred osnovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
7. Državni zbor Republike Slovenije. 2014. *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Dostopno prek: <http://24kul.si/media/datoteke/Predlog.pdf> (20. junij 2016).
8. Furedi, Frank. 2008. Making Sense of Parental Paranoia. *Continuum* (VI): 17–39.
9. Goričan, Barbara. 2009. Individualizacija, pluralizacija družine in družinska politika. *Socialno delo* 48 (1/3): 123–130.
10. Goriup, Jana, Devjak Tatjana, Devjak, Milan Divjak, Vekoslav Grmič, Ivan Hren, Janez Justin, Igor Lukšič, Božo Mevlje, Slava Murko, Mojca Peček, Vinko Potočnik, Ivan Sernek, Darko Strajn, Monika Tratnik. 1991. *Etika in družba : Eksperimentalni priročnik za učence 7. in 8. razreda osnovne šole*. Ljubljana: Primar.
11. Grobelnik, Ivan. 1991. *Zgodovina 1*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
12. Inzko, Valentin. 1991. *Zgodovina Slovencev do leta 1918*. Celovec: Mohorjeva založba.
13. Kanduč, Zoran. 1997. Nekaj pripomb z domnevno krizo družine. *Socialno delo* 36 (4): 275–287.
14. Karba, Pavla in Darja Lašič. 2009. *Državljska in domovinska vzgoja ter etika 7*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
15. Košak, Marija in Tomaž Weber. 1989. *Slovenija, moja ožja domovina : spoznavanje družbe za 4. razred osnovne šole*. Ljubljana: Državna založba.

16. Kranjc, Ana, ur. 1986. *Demokratska družina – kaj je to?* Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
17. Krkoč, Polona. 2010. *Oblast in pouk zgodovine v osnovnih šolah in gimnazijah – analiza učnih načrtov od leta 1945 do leta 1995*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Dostopno prek: <http://www.pedagogika-andragogika.com/files/diplome/2010/2010-Krkoc-Polona.pdf> (25. oktober 2015).
18. Logar, Tine, ur. 1990. *Evalvacija programa življenja in dela osnovne šole*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
19. Lovšin Kozina, Francka in Marina Svečko. 2010. *Gospodinjstvo 5*. Ljubljana: DZS.
20. Mesesnel, Jelica. 1990. *Spoznavanje narave in družbe za 1. razred osnovne šole. Delovni listi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
21. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 1993. *Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf (20. oktober 2014).
22. Moore, Stephen. 1991. *Sociologija: ključni pomeni in dejstva*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
23. Musek, Janek in Vid Pečjak. 1991. *Psihologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
24. Musek, Janek. 1995. *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
25. Počkar, Mirjam in Marina Tavčar Kranjc. 2011. *Sociologija*. Ljubljana: DZS.
26. Počkar, Mirjam, Stanislav Adolšek, Tanja Popit, Andreja Barle Lakota. 2011. *Uvod v sociologijo*. Ljubljana: DZS.
27. *Program življenja in dela osnovne šole*. 1.zvezek. 1984. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
28. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
29. Rot, Andrej. 1997. *Etika in družba*. Ljubljana: Modrijan.
30. Šter, Jože, Maca Jogan, Vekoslav Grmič. 1990. *Družba in morala: učbenik za 7. razred osnovne šole*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
31. Takacs, Judit in Roman Kuhar. 2011. *Doing families : gay and lesbian family practices*. Ljubljana: Peace Institute, Institute for Contemporary Social and Political Studies.
32. Trškan, Danijela, ur. 2011. *Trojarjev zbornik*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani; Filozofska fakulteta.

33. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV.
34. Vernik, Teja. 2007. *Šolski sistem na Slovenskem in analiza izbranih zgodovinskih učbenikov od leta 1945 do leta 1995*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Dostopno prek: <http://www.pedagogika-andragogika.com/files/diplome/2007/2007-Vernik-Teja.pdf> (13. november 2015).
35. Vlada Republike Slovenije. 2011. *Družinski zakonik*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/teme_in_projekti/arhiv_projektov/druzinski_zakonik/ (20. oktober 2014).
36. Zakrajšek, Srečko, Franc Lazarini, Marjan Hribar, Drago Čepar, Jože Zupančič, Jure Gartner in Silvo Fatur. 1992. *Gimnazijski program*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
37. Zakon o gimnazijah (ZGim). Ur. l. RS 1/07. Dostopno prek: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO450> (10. november 2014).
38. Zakon o osnovni šoli (ZOsn). Ur. l. RS 81/06. Dostopno prek: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO448> (10. november 2014).
39. Zavod RS za šolstvo. 2006–2014. *Osnovno šolstvo*. Dostopno prek: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=22> (10. november 2014).
40. Zavod RS za šolstvo. 2006–2014. *Srednje šolstvo*. Dostopno prek: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=68> (10. november 2014).
41. Zupančič, Karel, Barbara Novak, Viktorija Žnidaršič Skubic in Mateja Končina-Peternel. 2005. *Reforma družinskega prava: predlog novih predpisov s komentarjem*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
42. --- 2009. *Reforma družinskega prava: predlog novih predpisov s komentarjem*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.